

görüşler

TÜRKİYE'DE ENERJİ ÜRETİMİ VE SANAYİLEŞME

Metanet FİLİZ

Araştırmamız süre, veri yetersizliği ve Türkiye'de istatistikleri anlamsızlaştırma çabalarının getirdiği güçlüklerden ötürü ne Osmanlı Bankası saltanatından tş Bankası saltanatına geçişle bugünkü durumu, ne de enerji üretiminin diğer yön ve dallarını (tüketim, gelişim, maden kömürü, linyit, petrol ve türevleri ile bu konuya ilişkin şirketleşme sorunlarını) bütünleştirmemiş bulunuyor.

Türkiye'nin ve hatta bütün dünyanın başlıca sorunu olan enerji sıkıntısının baş gösterdiği günümüzde, bu konunun daha kapsamlı ve uluslararası ilişkiler düzeyinde incelenmesinin sayısız yararları olacağına inanarak böyle bir uğraşa atıldık. Elinizdeki bu çalışma bir ön hazırlık niteliğindedir.

1. GİRİŞ

Bu yazıda, Türkiye'de elektrik enerjisinin üretim-tüketim sürecini, kalkınma ölçütü ve sanayileşme çabalarına paralellığı bakımından inceledik. Bu çalışmanın amacını şöyle özetleyebiliriz :

1. Türkiye'de sanayileşme ve elektrik enerjisi üretiminin atbaşı gidişi gösterilmiştir. 1908 devrimiyle başlayan bu gidiş 1960 devriminden sonra daha da hızlanmış tır. Eski DP Bayındırlık Bakanı Fethi Çelikbaş, 1961'de Sanayi Bakanındır, özel sektörün ileri gelenleriyle toplantı yapıyor ve özel teşebbüse gerek yardımların yapılacağını açıklayarak, «devlet yatırımlarının yalnızca demiryolları, kömür ve elektrik enerjisi istasyonlarının kurulmasına hasredileceğim» müjdeliyordu (Bak. 16 Şubat 1971, iktisat Gazetesi).
2. Türkiye'de diğer üretim dallarında olduğu gibi, elektrik enerjisinde de yabancı sermaye, sömürüyü yoğunlaştırmak ve dışa bağımlılığı artırmak için her çareye başvurmuştur. O kadar ki, «General Elektrik» Şirketi «Edison» adını kullanınca, şu ampulün mucidi Edison Muhammet'le barıştı. Edison'un adı «müslüman olarak öldüye» çıktı. Lamba satıcılığıyla idare etmek yeterliydi (!).
3. Elektrik enerjisinin üretimini, kalkınmanın bir ölçütü olarak almak da mümkündür : «Bütün bunlardan çıkan sonuç kalkınmanın işçi başına kullanılan makine ve diğer bütün üretim araçlarının artmasından başka şey olmadığıdır. Bu bakımdan, bir bölümde üretimin, örneğin el zanaatından sanayie doğru kayması kalkınma yönünden bir eğilim gösterir. Çünkü bu kaynak ile bir işçi, belli bir zamanda daha çok üretim aracını ürüne çevirebilir. Tarımdan sanayie geçiş de bu

görüşler

anlamda kalkınma eğilimini içermektedir. Sadece içermemekte aynı zamanda zorunlu kılmaktadır. Çünkü tarım teknolojisinin özelliği gereği, en ileri ekonomilerde bile, tarımda işçi basma kullanılan araçları, sanayideki düzeye çıkarmak olanacağı yoktur. Bütün üretim araçlarının toplamı yerine, bunların hepsini yansıtan birini veya bir kaçını kullanarak kalkınmaya pratik ölçüt getirmek olağandır. Ye burada seçilecek göstergelerin başında.emeği tamamlayan insan dışı enerjiyi almak herhalde akla en yakın bir yoldur. Hayvan enerjisi, buhar enerjisi, elektrik enerjisi gibi. . *Zaman* içinde bunların kullanılışı, teknolojinin gelişimi ile sınırlıdır. 19. Yüzyılın son on- yılından beri elektrik enerjisi, birim enerji en düşük işgücüyle elde edilebildiği için diğer enerji üretimi yöntemlerinin yerini hızlı bir biçimde almıştır.» [1] Atom enerjisinin ileride rantabl ölçüler içinde büyük çapta üretimiyle, geleneksel enerji üretimi yöntemlerinin yerini alacağı sanılmak ta ise de, dönüşüm büyük çapta elektrik enerjisi yolunda olacağından, uzun bir süre için tüketilen elektriğin kişi basma düşen payındaki artışın bir kalkınma ölçütü olarak ele alınmasını, değiştirmeyecektir.

2. ENERJİNİN EKONOMİK SÜREÇTEKİ YERİ

«Eğer 20. Yüzyıl elektrik yüzyılı olmaya yüztutuyorsa, denilebilir ki 19. Yüzyıl buhar yüzyılıdır.»

P. Brizone'un buhar yüzyılı adını verdiği 19. yüzyılda, işverenler iktidarlarını gittikçe yaydılar. Üretimin makineleşmesi son hızla işsizliği yerleştirdi. Geniş yeniden üretimle birlikte sermaye çevreleri siyasetin su başlarını kestiler. Ekonomik iktidarlarını siyasal iktidarla pekiştiren işverenlerin sömürme çabaları, toplumsal hastalıkları yaygınlaştırdı, örneğin, pahalılık, yoksulluk ve sömürü alabildiğine artıyordu. Elektrik yüzyılında işler daha da kötüleşti. 20. yüzyıla birlikte, burjuvazi içinde yeni bir azınlık belirdi: Tekelci mali sermaye iktidarı, dünyayı kasıp kavurdu. 19 ve 20. yüzyılda bu toplumsal alt-üstlükler olurken, teknolojik gelişim düzeyine paralel olarak, enerji üretiminin ekonomik süreçteki payı arttı. Günümüzde enerjinin, üretim sürecinde kendine özgü ve yadsınamaz büyük bir yeri vardır: Teknolojik gelişmeye paralel olarak, dünyanın enerji ihtiyacı, hızlı bir biçimde artmaktadır. Sorun, geri kalmış kalmış ülkeler açısından daha önemlidir. Ulusların gelişim düzeylerinin saptanmasında, enerji tüketiminin veya üretiminin ölçütü olarak alınmasının nedeni de budur. Çünkü sanayileşme zorunluğu ve çabası kaçınılmaz olarak tarım sektöründe de, makinalaşmayı gerektirir. Her iki sektörün enerji ihtiyacının karşılanması kolay bir iş olmasa gerekir. Ayrıca endüstrileşmiş ülkelerde enerji tüketim artışları düşük değerlerde seyretmektedir. Kaynakların sınırlılığı, gelişmiş ülkelerin büyük değerlere varan tüketimleri ve geri kalmış ülkelerin hızlı bir biçimle artan ihtiyaçları, enerji ihtiyaçlarının karşılanmasını güçleştirmektedir. Günümüzdeki 7,5 milyar ton taşkömürü eşdeğerinde olan dünya tüketiminin; 2000 yılında 25,2 milyar tona ve 2150 yılında ise 430 milyar tona yükseleceği tahmin edilmektedir.

2. 1. Enerji ve sanayileşme :

Buharlı geminin Amerika Birleşik Devletlerine, havagazının İngiltere'ye götürülüşü, sosyal gericiliğin yarattığı sonuçlardı. Ayak takımına «Fulton-Çılgınlığı» diye

görüşler

yuhalatılan buhar gemisi halk düşmanı Bonapart'ça yasak edilince, 1803 yılında Amerika'ya göçetti. 1790'da Fransız kimyageri Lebon, hava gazını bulmuştu. Ancak burjuva devrimine rağmen, feodal üst yapı kurumlarının henüz değişmemiş olması dolayısıyla aynı derebeyi kafası, buhar gemisini Amerika'ya nasıl kovaldıysa, hava gazını da İngiltere'ye böylece kaçırmış oldu.

Macar Ürben Bizans'tan kaçıp topu Osmanlıya getirmişti. Böylelikle surların anah tarlarını II. Mehmet'e sunmuş oluyordu. Osmanlıların Anadolu'da olsun diğer ülkelerde olsun tutunmalarının nedeninin sosyal ilericiilik olduğunu unutmamak gerekir.

Anadolu'ya yerleşen atalarımız, yozlaşmamış gelenek ve göreneklerin verdiği güçle gittiği yerlerde köhnemiş üst yapı kurumlarını yıkarak üretim ilişkilerinin gelişimine katkıda buldular. Sosyal ilericiiliğin hoşgörülüğü teknolojik gelişimin kaynağı olarak, toplumsal ilerlemeyi belli bir süre için hazırladı. Geniş yenden üretime geçilememesi nedeniyle 15 ve 16. yüzyılla birlikte bu değerler yitirilerek, Osmanlı toplumu Bizans kertesine indi: Bu dönemde başlayıp, gelişen ve günümüzde de izleri görülen çarpık feodal ilişkiler, burjuva devrimine rağmen ayakta kalmışlar, teknolojik gelişime ülke sınırlarını kapamışlardır. Bu nedenle Cumhuriyet dönemiyle başlayan sanayileşme çabaları beklenen sonucu verememiştir, örneğin; 1963 yılında Türkiye'nin toplam dünya sanayi üretimi içindeki payı binde iki dolaylarındadır. 1963 yılında, Türkiye sanayiinde çalışanların dünya toplamı içindeki payının ise binde altı olduğu hesaplanmıştır.

1944 yılında Türk İktisat Cemiyetinde verilen 28 konferanstan ikisi «Türkiye Enerji Sorununu» içermektedir. Yine Türk İktisat Cemiyetinin «Türkiye Ekonomisinin Başlıca Meseleleri» adıyla yayınladığı bu konferansların özeti içinde enerji sorununa ayrılan sayfalar 45'i bulmaktadır. 1972 Türkiye Sanayi Kongresine sunulan 63 tebliğden 7 tanesi elektrik endüstrisi üzerinedir. Asgari ücretleri saptamak için kurulan komisyonda 5 devlet, 5 işveren temsilcisi bulunmaktadır. Türkiye işveren Sendikaları Konfederasyonu'nun saptadığı, «Asgari Ücretleri Tesbit Komisyonun» işveren temsilcilerinin listesi şöyledir :

Asil üyeler: 1. Metal İş Kolu, 2. Gıda İş Kolu, 3. Çimento ve Toprak İş Kolu 4. Dokuma İş Kolu, 5. Lastik İş Kolu. Yedek Üyeler: 1. Enerji İş Kolu, 2. Kimya İş Kolu, 3. Sigorta ve Banka İş Kolu, 4. Şeker İş Kolu, 5. Basın ve Yayın İş Kolu.

İşveren temsilcilerinin bu listedeki asil ve yedek sıralanışı Türk sanayiinin sektörel sıralaması gibi kabul edilebilecek ilginç bir nitelik göstermektedir (Bak. İşveren Bülteni, Nisan" 1972).

Bilindiği gibi sanayi terimi, geniş anlamıyla, imalat sanayi, madencilik ve enerji sektörlerini kapsar bir biçimde kullanılır. Sanayi sektörü de yapım, istihraç, elektrik ve hava gazı sanayii olmak üzere kendi bünyesinde üç ana kesime ayrılır. Ama genellikle sanayi denildiği zaman ilk akla gelen ve anlatılmak istenen, yapım sanayidir. Çünkü günümüz ekonomilerinde yapım sanayiine oranla istihraç ve enerji kesimlerinin önemi oldukça küçüktür. Söz gelimi 1971 yılı verilerine göre yapım sanayii kesiminin ulusal gelire katması % 20,4 iken, istihracın % 1,9 ve enerji kesiminin % 1,4 olduğu görülür

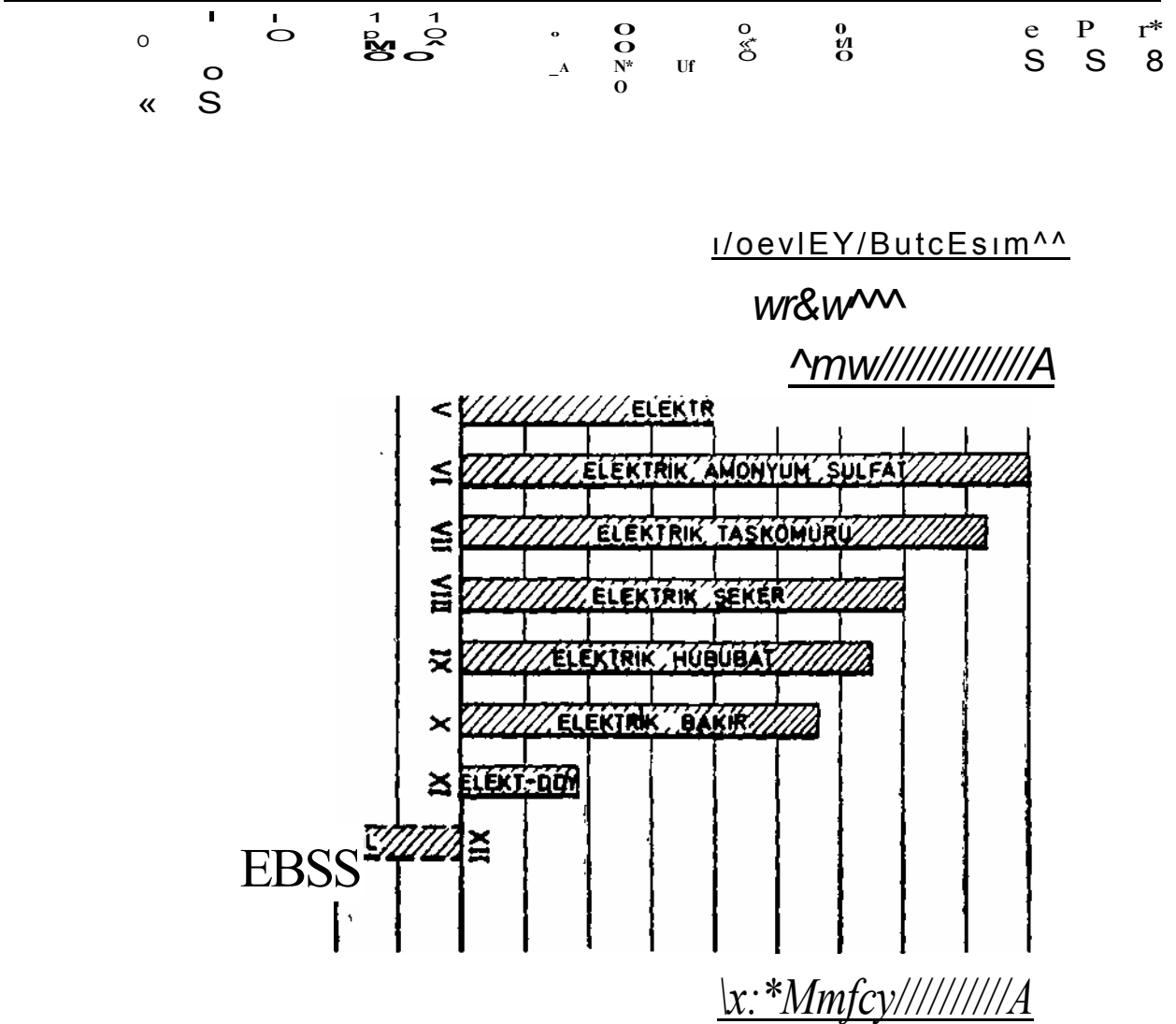
görüşler

Ama bunun böyle olması sanayileşmenin temel koşullarından birisi olan enerji sektörünün değerini yadsımak anlamına gelemez. Enerji sanayileşmenin temel sektörüdür. Bu sektörün ulusal gelire katması Türkiye'de az ise bunun başka nedenleri olsa gerektir. Türkiye'de enerji üretimi hangi sınıf ve zümrelere yüklenerek hangi mahiyetle gerçekleşmiştir? Enerji, özellikle elektrik enerjisinin ulusal gelire katmasının bölüşümü nasıl olmaktadır? Türkiye'de enerji kaynakları yeterince kullanılıyor mu? Kullanılıyorsa nasıl kullanılıyor? Bu sorulara cevap ararken, kendimizi Türkiye'nin sanayileşme sorunu veya süreci içinde görürüz. Enerji sorunu, sanayileşme sorunu ile içiçedir ve ondan soyutlanamaz.

Türkiye'nin elektrik enerjisi üretimi ile çeşitli sektörlerdeki gelişim ilişkilerini inceleyen ve Türkiye Elektrik Mühendisliği 3. Teknik Kongresine sunulan 8 nolu tebliğde Hüseyin Pekin aşağıdaki şekli vermiş ve şu sonuçlara varmıştır [2] :

Elektrik enerjisi üretimi ile çeşitli sektörler arasındaki korelasyon katsayıları

KORELASYON KATSAYISI (K)

görüşler

«Şekil'l deki grafik korelasyon katsayısının *azalan* kıymetlerine göre tertiplenmiş olarak elektrik enerjisi üretimi ile çeşitli ekonomik faaliyet kolları arasında geçmişteki müşahadelere istinaden yapılan korelasyon sonuçlarını göstermektedir. Aşağıda bu sonuçlar manalandırılmağa çalışılmıştır.

1. Elektrik üretimi ve portüant çimentosu istihali :

Bu iki sektör arasındaki korelasyon katsayısı 1 olarak hesaplanmıştır. Bilindiği gibi bu değer ilginin ' pozitif yönlü ve tam olmasına delâlet eder.

Buradan, memleketimizdeki inşaat sana'yii sektörünün genel ekonomik gelişme ile ahenk halinde olduğu ve bilhassa mesken inşaatı ile büyük bayındırlık işlerinin temposunun kalkınma temposu ile tezat teşkil etmediği anlamı çıkarılabilir. Fakat geçmişte çimento istihsalinin yurt ihtiyacına kâfi gelmemesi sebebiyle bilhassa baraj vs. büyük bayındırlık işlerinde ithal çimentosu kullanılmış olduğu hatırlanırsa tefsirde daha ihtiyatlı davranılması zarureti hasıl olur.

2. Elektrik üretimi ve devlet bütçeleri:

Hesapların korelasyon katsayısı 0,973 tür. Bu iki sektör arasında kuvvetli münasebet bulunması mantıkidir. Zira elektrik sektöründeki yatırımların çok büyük bir kısmı Devlet bütçelerinden karşılanmaktadır.

3. Elektrik üretimi ve kâğıt istihali:

İki sektör arasında da 0,972 gibi yüksek bir korelasyon mevcuttur. Kâğıt sarfiyatının artması ile elektrik üretimi artışının aynı yönlü ve irtibatlı olarak artışı her ikisinin de dışında müşterek faktörlerin mevcudiyeti ile izah olunabilir.

4. Elektrik üretimi ve gayri safi milli Hasıla (GSMH):

Korelasyon katsayısı 0,924'tür. Gayri safi milli hasıla ile elektrik üretiminin pozitif yönde ve sıkı bir irtibat halinde gelişmesi tabiidir. Zira GSMH artışı yurdun genel ekonomik inkişafının bir ölçüsüdür.

5. Elektrik enerjisi üretimi ve han» çelik istihali:

Bu iki sektör arasındaki ilgiyi gösteren endeks'te 0,914'tür. Çelik istihsalinin gelişme temposu, memleketin sanayi sektörünün inkişafını, en iyi şekilde gösteren bir endekstir.

6. Elektrik üretimi ve Amonyum Sülfat istihali :

Bulunan korelasyon katsayısı 0,900 dür. Bundan evvelkiler kadar olmamakla beraber bu iki sektör arasında da oldukça kuvvetli bdr ilgi vardır.

Bilindiği gibi amonyum sülfat istihsalı yurdun kimya sanayiinin seviyesini gösterir.

7. Elektrik üretimi ve taş kömürü istihali:

Korelasyon katsayısı 0,830 dur. Taşkömürü istihali diğer sektörlere nazaran geride kalır durumda olduğundan katsayısının nisbeten düşük çıkması normaldir.

8. Elektrik üretimi ve şeker İstihali:

Hesaplanan korelasyon katsayısı 0,703'dür. Bu bakımdan iki sektör arasında yakın bir ilgi vardır denilemez.

9. Elektrik üretimi ve hububat İstihali:

Korelasyon katsayısı 0,650 olduğundan bu iki sektör arasında yakın bir ilgi mevcut değildir. Bu sonuç tabiidir. Zira memleketimizde tarım alanında elektrik enerjisinin yeri pratik olarak yok gibidir.

10. Elektrik üretimi ve bakır istihali:

Korelasyon katsayısı 0,563'dür. İki sektör arasında ilgi yoktur.

11. Elektrik üretimi ve demiryolu yük nakliyesi:

Elektrik-enerjisi üretimi ile demiryollarımızda ton/km cinsinden alınan yük nakliyatı arasında hesaplanan korelasyon katsayısı 0,187'dir. Genellikle demiryolu nakliyesi ticari münasebetlerin artışına, dolayısıyla genel ekonomik gelişmeye bir delil olarak kabul olunduğu halde sonucun böyle çıkması ilk bakışta şaşırtıcı olmaktadır. Fakat yük nakliyesinin büyük kısmının kara yolları üzerinden yapıldığı gerçeği hatırlanırsa bahis konusu iki sektör arasında ilişki bulunmaması normal görülür.

12. Elektrik üretimi ve demiryolu nakliyesi:

Burada korelasyon katsayısı — 0.935 olarak bulunmuştur. Ulaşım sektöründe karayolu ve demiryolu nakliyesinin önem kazanmasına mukabil Devlet Deniz Yollarının iç hatlarda yük nakliyesinin azalması karayollarındaki nakliyenin ekonominin gelişme paralelinde olduğuna delil teşkil eder.

Elektrik enerjisi ile çeşitli ekonomik faaliyet kollar arasındaki ilginin açıklanmasına yanyan basit korelasyon katsayısı mevcut ilginin mahiyetini belirtmeğe yarayan kıymetli bir araç olmakla beraber neticeleri tefsir ederken sadece bu değere bakarak hükme varmak yanıltıcı olabilir. Bu bakımdan tefsirde daima illiyet-netice münasebetini gözönünde tutmak icabeder.»

Bu verilerden de görülebileceği gibi, sanayileşme ile enerji üretimi arasında kesin bir bağ vardır. Örneğin kalkınma düzeyi, kişi başına tüketilen elektrik enerjisi miktarı ölçüt alınarak büyük bir yaklaşımla saptanabilir.

3. ELEKTRİK ENERJİSİ ÜRETİMİNDE GELİŞME

Türkiye'de elektrik ilk olarak 1902 yılında yılında Tarsus'ta ve 1914 yılında da İstanbul'da aydınlatma aracı olarak kullanılmaya başlanmıştır [3],

görüşler

Cumhuriyet dönemi başlangıcında, mahalli tesislerin sayısı çok azdı. Elektrik üretimi 30 bin MW iken 1945 de 107 MW'a yükseldi. 1923'te sayılan 2 olan mahalli şirketler 1945'te 190'a çıktı. Yine Cumhuriyette, izmir/, Ankara, Bursa, Adana, Edirne, Antep, Balıkesir, Tekirdağ gibi başlıca kentlerimizde yabancı sermayeli, imtiyazlı şirketler eliyle elektrik üretimine başlanmıştır. Bu arada belediyeler de elektrik tesisleri kurmuşlardır.

1945 yılında 107 MW toplam kapasitenin 85 MW'lık bölümü, yalnız üç büyük kentte yani, Ankara, istanbul ve izmir'de tüketilmekteydi. 107 MW toplam kapasiteli, 190 şirketin şehir merkezlerine bölünüşü Tablo I'de gösterilmiştir. •

Tablo I. Şehir Elektrik enerjisi üretimi (1923 . 1945):

Yıl	Merkezlerin Sayısı	Kuruluş kapasiteleri Bin (kW)	Tüketici sayısı (Bin)
1923	2	30.343	
1924	3	30	
1925	5	31	
1926	15	45	
1927	26	46	
1928	34	53	
1929	44	59	
1930	56	63	
	67	85	
	77	85	
	93	85	
	99	87	
	107	88	
	119	94	
	135	95	
	153	97	
	173	99	
	177	100	
	176	100	
	174	105	
	181	105	
	187	107.0092	
	190	107	
1931	67	85	117
1932	77	85	148
1933	93	85	164
1934	99	87	194
1935	107	88	195
1936	119	94	206
1937	135	95	238
1938	153	97	260
1939	173	99	275
1940	177	100	294
1941	176	100	315.527
1942	174	105	333
1943	181	105	343
1944	187	107.0092	355
1945			

Tablodan da görülebileceği gibi 1945'e ve daha ileride görüleceği üzere günümüze kadar Türkiye'de elektrik üretiminden nüfusun çok az bir kesimi yararlanmaktadır. Bu kesimi oluşturanların kimler olduğu da açık-seçik ortada:

Türkiye burjuvazisine akıl hocalığı yapmış bulunan Thornburg elektrik tesislerinin köye elektrik götürüyor olmasından yakınmaktadır. [4] Aynı görüş 1953 Türkiye I. İstisari Enerji Kongresinde EİE idaresi Genel Müdür Vekili İbrahim Denire tarafından da ifade edilmektedir. 1973 yılında ise finans kapitalin sözcü-

görüşler

sû ilhan Berksun da enterkonekte şebekenin Türkiye'ye yayılmasından yakınıyor ve bunun önlenmesi çareleri üzerinde önerilerde bulunuyor. •

3. 1. Elektrik enerjisi üretiminde gelişme :

Elektrik enerjisinin diğer enerji şekillerine göre üretim, iletim, dağıtım ve kullanma üstünlükleri bu enerjiye olan ihtiyacı daha hızlı arttırmaktadır, özellikle kapitalizmin gelişmeye başladığı yıllarda halka omuzlattırılan bir yük —devlet kapitalizminin desteğinde yürüyen burjuvaziye peşkeş çekmek üzere— elektrik enerjisi üretimindeki artış gidişi hızlanmıştır. Tablo 2'de 1930-1967 yılları arası gelişim verilmiştir.

Tablo 2. 1930-1967 yılları arasında Türkiye'de elektrik enerjisi üretiminin gelişmesi :

Yıl	TOPLAM	YILLIK ARTIŞ		Toplam	Yıllık Artış		Nüfus Başına Düşen
	Kurulu Güç MW	MW	%	Brüt Üretim 10 ⁶ kWh	10 ⁶ kWh	%	
1930	78,8	—	—	106,3	—	—	7
1931	101,8	23,0	29,1	117,9	11,6	10,9	8
1932	103,3	1,5	1,5	131,6	13,7	11,6	9
1933	107,8	4,5	4,4	151,9	20,3	15,4	10
1934	117,3	9,5	8,8	175,2	* 23,3	15,3	11
1935	126,1	8,8	7,5	212,9	37,7	20,5	13
1936	138,5	14,4	9,8	231,1	18,2	8,5	14
1937	167,1	20,6	20,6	289,8	58,7	25,4	17
1938	178,5	11,4	6,8	312,0	22,2	7,7	18
1939	215,6	37,1	20,8	353,3	41,3	13,2	20
1940	217,0	1,4	0,6	396,9	43,6	12,3	22
1941	220,0	3,0	2,3	415,3	18,4	4,6	23
1942	226,7	6,7	2,1	408,3 (-)	7,7	— 1,7	22
1943	236,4	9,7	4,3	457,4	49,1	12,0	25
1944	242,0	5,6	2,4	496,1	38,7	8,5	27
1945	245,9	3,9	1,6	527,8	31,7	6,5	28
1946	247,5	1,6	0,7	562,7	34,9	0,6	29
1947	251,4	3,9	1,6	625,0	62,3	11,1	32
1948	305,5	54,1	21,5	676,4	51,4	8,2	34
1949	381,7	76,2	24,9	736,6	60,2	8,9	36
1950	407,8	26,1	6,8	789,6	53,0	7,2	38
1951	423,2	15,4	3,8	887,9	98,3	12,4	41
1952	437,8	14,6	3,4	1020,3	132,3	14,9	46
1953	499,5	61,7	14,1	1200,8	180,5	17,7	53
1954	516,9	17,4	3,5	1402,4	201,6	16,8	60
1955	611,6	94,7	18,3	1579,8	177,4	12,6	65
1956	886,1	274,5	44,9	1819,2	239,4	15,2	73
1957	939,4	53,3	6,0	2056,7	237,5	13,1	81

görüşler

1958	1030,0	90,6	9,6	2303,4	246,7	12,0	88
1959	1161,0	131,0	12,7	2586,0	282,6	12,3	96
1960	1272,3	111,3	9,6	2815,1	300,0	8,9	101
1961	1323,9	51,6	4,1	3011,1	196,0	7,0	106
1962	1369,1	45,2	3,4	3559,8	548,7'	18,2	121
1963	1381,2	12,1	0,9	3983,3	433,5	11,9	133
1964	1417,4	36,2	2,6	4450,9	467,6	11,7	145
1965	1494,4	77,0	5,4	4941,5	490,6	11,0	157
1966	1767,8	273,4	18,3	5535,0	594,5	12,0	•172
1967	2001,0	232,2	13,1	6166,7	631,7	11,4	187

Tablodan çıkan sonuca göre, Türkiye'de devletçilik uygulaması, II, Dünya Savaşı öncesine kadar, elektrik enerjisi alanında kurulu güçte ortalama %10,1 toplam üretimde ise ortalama %13,5 lik bir artışı tuturmuş görünmektedir. Bu artış savaş yollarında ve millileştirme hareketlerinin yapıldığı yıllarda daha da belirgindir.

1930'larda girişilen MİLLÎLEŞTİRME hareketleri elektrikle ilgili Şirketleri de kapsamıştır; Ankara Elektrik Türk Anonim Şirketi, Ankara Havagazı Türk Anonim Şirketi, Adana Elektrik Türk Anonim Şirketi, 1939 yılında millileştirilmiştir. Yine 1939 yılında Bursa ve Müttehit T.A.Ş. ile Mersin Elektrik Türk Anonim Şirketi satın alınmak suretiyle millileştirilmiştir. Bu millileştirme hareketi harp yıllarında da devam etmiştir [6].

«Devletçilik» yıllarında görülen artış II. Dünya Savaşının ilk yıllarında oldukça büyük olmuştur, örneğin 1939 yılında kurulu güçteki artış %20,8 dir. I. Dünya Savaşı da tıpkı böyle, Türkiye'de yerli imalatın, yerli sermayedarın palazlanması gidişini kamçılayan bir etki yaratmıştır :

1914 — 1918 yılları arasında 55 şirket kurulmuştur.

1910 — 1913 yılları büyük imalat sanayinin üretim değeri 24,7 milyon TL. dir.

1913 — 1915 yılları büyük imalat sanayinin üretim değeri, 6-7, milyon TL.

1917 — 1918 yılları büyük imalat sanayinin üretim değeri 8-16 milyon TL.

1933 yılında 1473 büyük işletmenin aygıt ve avadanlıklarına yatırılmış tüm sermaye tutan, 1918 yılı Osmanlı tekelci kapitalinin sermaye tutarının altıda biri kadardır.

32 Devletçiliğimizin ve savaşın yerli sanayimize etkisi :

«ikinci Dünya Savaşı-senelerinde... ithalat imkanları topyekün ortadan kalkmıştır. Orta Şarktaki müttefik orduları navlun hacmi haddini asgariye-indirmek zorunluğu dolayısıyla buldukları yere yakın memleketlerden her cins mal satın almak için hiçbir fedakarlıktan kaçınmıyorlardı. Bu şartlar bir taraftan yerli mamuller için bir pazar yaratırken» diğer taraftan «harp yıllarında bütün stoklar eridiğinden, başta tüketim maddeleri olmak üzere birçok malzemenin temininde güçlük ve hatta çok kere imkansızlıklar vardı, bu ise iş adamlarımızı ister istemez üretim alanına itmişti. Sistemli bir devletçilik tatbikatıyla... devlet fabrika-

görüşler

lannın bacaları yükselirken, 1932 senesinde özel sektöre ait bir fabrikanın sahra kablosu imal etmek üzere faaliyete geçtiğini görmekteyiz, işte memleketimizin elektrik makine, cihaz ve malzemesi imalatı ile ilgili ilk teşebbüsü, istanbul Kauçuk ve Kablo Sanayii A.Ş. tarafından kurulan bu fabrikadır. Başlangıçta 150 Bin TL.hk sermayesi bulunan bu fabrikanın kuruluş hikayesi, devlet himaye ve teşvikini göstermesi bakımından ilgi çekicidir. Gerçekten MSB'nin 8500 km'lik sahra kablosu ihtiyacı ile ilgili bir eksiltmesi böyle bir fabrikanın kurulabilmesi için ilk zemini hazırlanmıştır» [7].

Keşif bedeli 594.405 TL olan bu eksiltmeye ait şartnamenin 4. maddesi aynen şöyledir : «Yerli mal ve vasıtalarından ve maddelerden istifade : Kablo memleket dahilinde imal edilecektir. Memleket dahilinde mevcut olmayan iptidai malzemeler ile imale muktezil alet ve noksanlar memleket haricinden getirilebilir. Müteahhit isterse bu kabloların azami üçte birini imâl edilmiş olarak km'si CiF % 42,42 bedelle getirtebilir».

Adeta bu alanda, bir fabrika kurulmasını davet eder bir hava taşıyan bu şartnameye, girişimcilerimiz ilgisiz kalamazlardı. Nitekim eksiltmeye bir hayli iştirak olmuş ve yapılan incelemede, ihale Kauçuk ve Kablo A.Ş'ne verilmiştir.

Sözleşmenin imzalanmasıyla birlikte derhal harekete geçen şirket bir isveç firmasının da teknik yardımını alarak fabrika kuruyor. Üzerinde durulması gereken başka bir nokta da, kabul edilen teklifte kablo fiyatının dünya piyasasına oranla % 50'yi aşan bir fazlalık göstermesidir.

Ordunun sahra kablo gereksinimi için kurulmuş olduğunu yukarıda gördüğümüz şirket örneklerini çoğaltabiliriz: iller Bankasının «75 Kasabanın Elektriklenmesi» projesi sırasında vibre beton direk yapımı için 1949'da «Usu Şirketi» kurulmuştur. 1954'te Usu kapanınca, 1957 'de izmir'de «Betontaş» kuruluyor. Aynı yıllarda iller Bankası tekrar aynı amaçla yani vibre beton direk imali için SIMEL'i kuruyor. Usu şirketinin kapanması" ise iller Bankasının vibre beton direk istemesi üzerine olmuştur.

Tüm bu örneklerden çıkan bir sonucu görmemezlikten gelemeyiz. Savaş ve devletçiliğimiz elbirliğiyle girişimciliğimizi kamçulamış, onlara tatlı kârların kapılarını ardına dek açmıştır. 1945 yılından 1956 yılına değin kasabaların elektrikleştirilmesi projelerinde kullanılan malzemenin, ortalama % 95-96'sı yabancı, yani ithal malıdır.

«Elektrik santral ve şebekelerinde ve şehir elektrifikasyonunda gerekli malzemenin yurt içinde gerekli kalite ve kantitede imal edilmesi için konu, mali durumu kuvvetli firmalarca ele alınmalı ve mutlaka bir ecnebi firmanın işbirliği ile imal edilmelidir» [7] diye tebliğ veren Sn. Turhan Onur, hem yerli sermayeye ve hem de küçük sermayeye güvenmediğini belirtmekte ve iller Bankasından gelmemesi gereken bir görüşü ileri sürmektedir.

3. 3 De Gaulle, Bismarck, İnönü:

Türkiye'nin kapitalizmde yol alışı demek olan modern tarihi 20. Yüzyılla başlar, fakat hem 19. ve 20. yüzyıl Fransasının siyasal yapısına hem de 19. yüzyıl Almanyasının ekonomik tarihine ilginç benzerlikler gösterir.

görüşler

CHP devri, De Gaulle devri Fransasına veya 1870 öncesi Almanyasına pek benzer. De Gaulle Amerikan dolarına «başkaldırdığı», Nato'ya «antipati» gösterilerinde bulunduğu, inönü Kıbrıs bunalımı sırasında Johnson'a yazdığı mektup ve toprak reformu tasarısını ciddiye alıverdiğinde aynı akıbete uğradılar. 1848 — 1870 Almanyasında olduğu gibi, I. ve II. Emperyalist Paylaşım Savaşları arasındaki Türkiye'de de özel Sermaye, «han köşelerine sığınmış esnaf» [8] kılığında taşlaşmıştı.

Prekapitalist sermaye, kapitalist sermayenin gelişimini engellemişti. Almanya 1870 savaşında Fransaya yengin çıktı. Tazminat olarak, Fransız milyarları Almanyaya akın etti. Alman üretimi birdenbire kırları sanayi kapitalizmine açtı.

Türkiye'de, II. Emperyalist Yeniden Paylaşım Savaşını yengin devletler arasında bitirdi. Truman «doktrini» ve Thornbufig «emirleri» üzerine amerikan dolan ülkemize doldu... özel teşebbüsümüz esnafılık kabuğunu çatlattı, büyük işletmelere sıçradı. Demokrat Parti iktidarı ile elektrik enerjisi üretimindeki artış daha da hızlandı. «1940-1950 arasında her yıl bir evvelkine nazaran ortalama 39 milyon kWh daha fazla üretilmiş iken, 1950-1960 arasında (DP döneminde!) bir yıllık artış ortalaması 200 milyon kWh'e yükselmiştir [9.]

«84 devlet fabrikası veya diğer sınaî teşebbüsten 24 tanesi, fabrikaların bulunduğu kasabalara ışık ve enerji dağıtmaktadır. Fakat sınaî tesislerin Türkiye'de istihlâk ettikleri enerjinin yansından fazlasını istihsal etmelerine rağmen (1945 yılında şehir tesislerinde elde edilen 214 milyon kWh'e karşılık, sanayii tesislerinde 272 milyon kWh elektrik istihsal edilmiştir) sanayii tesislerinin evlerdeki müssenliklere ve kendi istihlâklerinin dışındaki bütün diğer gayeler için tevzi ettikleri elektrik enerjisinin miktarı sadece 3 milyon kwh'tir. Bu, umum elektrik istihsalinin ancak % l'inden biraz büyüktür. Şehir tesisleri 214 milyon kWh'lik istihallerinin 124 milyon kWh kadarını sınaî müstehliklerine satarlar» [4].

3. 4 Batı akıl tröstü ve Süleyman Demirci:

«özellikle Hürriyet ve Ankara'da izzettin Turan'ının Akşam gazeteleri Demirel için bir kampanya açıyorlar. Kendisi Menderes'in Baifajlar Kralı olarak tanıtılıyor. Genç dinamik bir mühendis, bütün dünyada çok seçme ve gelecek için istikbal vaadeden kişilere verilen E^SONHOWER bursu ile Amerikada bulunmuş, Kennedy ile tanışmış, eski Demokratlar zamanında baraj yatırımlarım ehliyetle yürütmüş, bir kimse olarak kısa zamanda destekleniyor.» [10]

1953 yılında toplanan «1. İstihari Enerji Kongresi» raporlannda belirtildiğine göre Türkiyede toplam 1 milyar kWh'e yakın bir elektrik üretimi yapılırken 1970'ler bünyesi için tahmini olarak 3 milyar kWh'lik elektrik üretimi hedef alınmıştır. Bayındırlık Bakanlığınca inşa ettirilmek e olan (Amasya-Durucusu, Erzincan-Girlevik, Elazığ Hazar gölü hidroelektrik tesisleri) hakkında Y. Müh. Süleyman Demirel'in konuşması: «yine 15 sene evvelki kongrenin havasına dönüyorum. O zaman Türkiye 1 milyar kWh'e yaklaşık elektrik üretiyor ve bunun 3 milyar kWh'e çıkarılması söz konusudur. Bugün Türkiye 6 milyar kWh elektrik üretiyor, bu altı milyar 12 -milyar kWh'e çıkaracak te isler hali hazırda inşaada; hedef ise hiç

görüşler

olmazsa Türkiye'de 30-40 milyar k\Wh elektriği bulmalıdır. Bu hedef üzerinde durmalısınız.»

Akar yakıtımız, madenlerimiz ve diğer toprak zenginliklerimiz yabancı tekelinde kaldığı ve yabancı sanayie hammadde olma durumuna devam ettikçe, elektrik üretimi, ucuz elde edilmesi için devlet masraflarının arttırılması anlamını taşımaktadır. Demirel'in iki misli enerji artışının olumluluğunu abartması, Mr. Thornburg, Dr. Schacht, Herr Erhard, Von Papen, Prf. Baade, Mr. Ball'lann «yüksek tavsiyelerinin» yerine getirilmiş olduğunu göstermektedir.

Tablo 3. Elektrik enerjisi 1971-1972 talep ve üretimi:

Talep ve üretim cinsi	1970 (GWh)
Elektriklendirme talebi	1.940.0
Endüstri talebi	5.377.0
Toplam Talep	7.317.0
ihtiyaçlar ve Kayıplar	1.300.00
Brüt üretim	8.617.0
Üretim değeri	2.400.0 Milyar TL. (cari fiyatlarla)

Daha önceki açıklamalardan ve tablodan görüleceği gibi 1950'ler Türkiye'si ile 1970'ler Türkiye'sinin enerji arz ve talebi arasında büyük farklar vardır. Bunun nedeni Türkiye'mizin 1950'den sonra hızlı bir kapitalistleşme süreci içine girmiş olmasıdır. Tarım sektörü ikincil ana sektör durumuna düşerken, sanayi sektörü birincil ana sektör olmaktadır. Sanayi içinde de (özellikle yapım sanayii için sözkonusudur) üretim mallan üreten sanayi tüketim mallan üreten sanayiinin yerini almaktadır.

Tablo 4. Dünyada ve Türkiye'de kullanılış yerlerine göre elektrik tüketimi (1961)

ülke	Aydınlatma %	Sanayi'%
Danimarka	63.9	36.1
isviçre	49.9	50.1
ingiltere	42.4	57.6
Amerika	40.8	59.2
Norveç	30.5	53.3
Hollanda	30.3	69.9
tsveç	29.2	70.8
Yugoslavya	28.7	71.2
Bulgaristan	27.7	72.3
Avusturya	27.3	72.7
Portekiz	26.1	73.9

görüşler

Türkiye (yıllan itibariyle)	26.4	73.6
1948	20.0	80.0
1953	24.2	75.8
1955	24.8	75.2
1958	24.3	75.7
1960	25.3	74.7
1961	26.4	73.6
1962	29.2	75.8

Yakandaki tabloya, Türkiye'de elektrikten yararlanan yerleri (il, ilçe, köy) de dikkate alarak .baktığımızda, sanayide elektriğin daha çok kullanılıyor olmasının kimlerin fedakârlığı ile gerçekleştiği somut olarak görülmektedir. 1970'ler Türkiye'sinde 35 milyon genel nüfusun 13 milyonu yani nüfusun % 38 i elektrik enerjisinden yararlanmaktadır. Geri kalan % 68'i ise elektrik üretiminin külfetini omuzladığı halde, bu üründen yararlanamamaktadır. Bu sonucu yukarıda değindiğimiz gidiş içinde ele almakta yarar vardır. Günümüz Türkiye'sinin «sanayi toplumu» olma yolunda hızla ilerlemekte olduğunu belirtmiştik. Bu koşullar altında burjuvazinin elektrik üretiminin maliyetini halka ödettirmesi doğaldır.

4. TEKELLEŞME GİDİŞİ İÇİNDE ELEKTRİK ÜRETİMİ DALINDAKİ SİR KETLERİN YERİ

«Türkiyede rekabet noksanıdır, ithalat inhisar altındadır. Fiyat müessesesi iyileşmemektedir. ithalatımız muayyen müesseselerde toplanmaktadır. Bu da aşırı kârlara, monopollere yol açmaktadır. Anormal kârlar muayyen ellerde toplanmaktadır. Montaj sanayicisi ve diğer sanayi piyasayı istismar etmektedir» [11].

«Biz, soyguncu teşebbüse taraftar değiliz. Bugünkü özel sektör, tekeli bir özel sektördür» [12]

Osmanlı imparatorluğunda Kanuni Süleyman döneminde, ispanya'dan sürülüp ül kemize sığınan yabancı topluluklar, Türkiye'de ilk kez «DOLAP» adlı ilkel bankaları kurdular. Türkiye'de ilk yerli şirket 1850 yılında Sadrazam Mustafa Reşit Paşanın girişenliğiyle ŞİRKET-1 HAYRIYE adıyla kurulmuştur. [13] Ve ilk yerli şirketin kuruluşu, ilk dış ödünç (istikraz) alınmasından "önceye rastlar, ikinci şirketimiz yine bir paşamızın (Mustafa Fazıl Paşa) girişenlik ve sağdıçlığından FEVAID-î OSMANLIYIYE adıyla kuruldu. H. Tahsin ve R. Saka'nın ilk olarak işaret ettikleri OSMANLI BANKASI ve istikraz bu yerli şirketlerden sonra gelir, ödünç almalar fazlalaşınca. Galata bankerleri (yerli sermayemiz) İngiliz-fransız sermayesinin Türkiye'deki egemenliği için ter döktüler.

Bir tek bankanın şubeleri ve kapitülasyon kuralları Türkiye'deki egemenliğin perçinlenmesine yetmeyince, Düyun-u Umumiye Varidat-ı Muhassasa idaresi adlı bir örgüt gerekti.

Osmanlı Bankası'nın ekonomik iktidarının, siyasal iktidarla taçlandırmadıkça pek temelli kalamayacağı iyi bilen yabancı tekeli kapitalistler, 1908 Devrimini kışkırttılar. Yabancı-yerli sermayeden borç para bulmak için açılmış olan 1. Meclis,

görüşler

ikinci kez açılıyordu: Borçları, Abdülhamid'in garantisi yerine, milletin garantisi (parlamento) altına sokulacaktı. 1908 devrimiyle beraber dış borçlar, şirket sayıları, yabancılara verilen maden arama imtiyazlarının sayılarında hızlı ve ilginç artışlar gözlenir.

Zamanın meclisi sermaye çevrelerinin ve temsilcilerinin cirit attığı bir alandır. Meclis kürsüsünde özel sermaye adına en ateşli nutuklar atılmakta ve siyasi partilerin programları yabancı sermayeye ülkeyi peşkeş çekmekte yarışmaktaydılar :

«Ekonomi politik adı verilen bilimin başındaki tenbihi budur. Gelirler; ziraatın, sanayi ve zanaatın, madenlerin, ormanların, tüccar gemilerinin ilerlemesiyle ve çoğalmasıyla ve işlemesiyle artar». [14]

Hürriyet ve ittifak Fırkası Programı: «Teşebbüsat-ı şahsiyeye anz olan mevani külliye izale (Madde 66)..... ecnebi sermayedarının memlekete duhûlünün teshil edilmesi (Madde 56)...» [13]

Bu düşünce ve davranışlar ortamındaki, Osmanlı imparatorluğunda sözü edilen kimi paralellikleri sıralamadan edemeyeceğiz :

Yıllar	İstikraz sayısı
1954-1886	22
1886-1896*	9
1896-1909**	2
1909-1914***	7

Bu istikraz ile paralellik gösteren şirket sayılarına da bir göz atalım :

Yıllar	Kurulan şirket sayısı
1863-1908	6
1909-1914	93

Görülüyor ki meşrutiyetle beraber şirketler yerden mantar bitercesine çoğalmıştır.

Tablo 5'den de görüleceği gibi, 1908 siyasi devriminden sonra ferman alan azınlıkların sayılarındaki artış belirgindir.

* 1874-1886 Düyunu umimiye Saltanatının Türkiye'ye yerleştirilmeye çalışıldığı yıllardır.
** Finans-Kapital kesenin ağzını büzer. Çünkü Osmanlı Derebeyliğinin ödünçleri 13 milyar TL idi. Dış Finans-Kapital alacağına garantisinin Abdülhamit olmasını pek de yerinde bulmuyordu. Alacak dediğin Milletin garantisinde olmalıydı. *** Nitekim öyle olur: Meclis açılınca istikraz kesesinin ağzı açılır.

göriişler

Tablo 5. Maden arama imtiyazlarının dağılımı (1870-1911)
Maden ;Ferman!arutm: Dağılımı (Maden arama imtiyazları)

Yıllar	Türk	Azınlık	Yabancı	Toplam
1870-1900	31	38	77	146
1900-1908	25	2	13	40
1908-1911	47	32	18	97
TOPLAM	103	72	108	283

1900-1908 yılları arasında azınlıklara ferman verilmemiştir. «Maden kömürü üretimindeki paylaşımın da hesaplanabildiği 1909-1911 yılları arasında yabancılar tüm maden üretiminin değer bakımından % 60-68'ini ellerinde bulundurmaktadırlar, öte yandan tüm maden üretiminde Türklere ait payın yine yaklaşık olarak beşte bir civarında olduğu görülmektedir [15].

Maden kömürü üretiminin % 50 den fazlası yabancıların elindedir. Maden istatistiklerine göre yabancılara ait üretim tek bir şirket tarafından yapılmaktadır : Ereğli Şirket-i Osmani. Üretiminin diğer yansı ise sayılan oldukça kalabalık türk ve azınlık üreticiler tarafından gerçekleştirilmektedir.

-Maden kömürü üretiminde Türklerin payı yaklaşık olarak % 20 civarında değişmektedir.

1964 yılı başında yabancı sermaye yatırımlarının sanayi dallarına göre dağılımını incelediğimizde, maden çıkarma sanayiinde (toplamın % 7.1'i) yabancı sermaye yatırımının toplam sermaye yatırımına oranı % 99'dur. Elektrik sanayiinde ise bu oran, % 62 dir [16].

Maden kömürü üretiminde yerli ve yabancı rekabetini anlatan bilim adamı A. Gündüz okçun, Osmanlı Meclis Mebusanın şirketler idare meclisi görünümünde olduğuna dair yerinde bir örneği de vermiş olmaktadır. Yani Meclis sermaye çevreleri temsilcilerince doldurulmuştur.

5. ELEKTRİK ENERJİSİ ÜRETİMİNDE SERMAYE BİRLEŞMESİ VE İŞBİRLİĞİ*

1927 de «Teşvik-i Sanayiden» yararlanan endüstri işletmesi 1509 iken 1932 de 1474, 1933 te 1397 adede düşmüştür. Altı yılda % 5,01 azalış...! 1929 büyük aksiyon (hisse senedi) lu, önemli endüstri merkezlerindeki şirket sayısı:

Endüstri Dalı	Şirket Sayısı
Dokuma	8
Kimya	6
Değirmencilik	4
Metalürji	4
Şeker-	2 (1932'de 4)
Çimento	5
Enerji	3

* Bu bölüm, Sayın A. Gündüz Okçun'un «1923-1930 yılları arasında Türk Anonim Şirketlerinde Yabancı Sermaye» adlı yapıtının bu konuya ilişkin kısmının bir özeti niteliğindedir.

görüşler

5. 1 Elektrik enerjisi üretimi dalındaki şirketler:

Şirketleşmelerin biçiminin anonim şirket oluşandaki önemli nokta, anonim şirketlerin «temerküz» ve «yoğunlaşma» sürecinde hızlandırıcı rol oynamasıdır.

1920-1930 yılları arasında elektrik ve havagazı üretimi ile uğraşmak amacıyla kurulan 12 türk anonim şirketinden 7'sinin kurucusu ya da hissedarı arasında yabancılar bulunmaktadır. Bu şirketler : Tesisatı Elektrik TAŞ, Elektrik-Radyo Şirket-i Umumiyesi, istanbul Havagazı ve Elektrik ve Teşebbüsatı Sınaiye TAŞ, Ankara Elektrik TAŞ, Adana Elektrik TAŞ, Ankara Havagazı TAŞ. Bu yedi şirketin toplam sermayeleri tutan 6.100.000 TL. dir ve bu sermayenin 5.450.000 TL'si ödenmiş bulunmaktadır.

Buna karşılık, aynı devre içinde elektrik üretimi amacıyla kurulup da kurucu, hissedar ve idare meclisi üyeleri arasında yabancılara rastlanmayan dört türk anonim şirketi bulunmaktadır. Bu anonim şirketlerin adları ve sermaye durumları aşağıda gösterilmiştir:

Adı	Sermaye TL.	Ödenen TL.
Aksaray Azm-i Milli TAŞ	200.000	200.000
Malatya Teşebbüsat-. Sınai TAŞ	400.000	159.610
Trabzon Elektrik TAŞ	320.000	207.750
Kayseri ve Civan Elektrik TAŞ	400.000	400.000

Görülüyor ki yabancı sermayenin katıldığı veya hakim olduğu türk anonim şirketleri, tamamen yerli sermaye ile kurulan anonim şirketlere oranla daha güçlü durumdadırlar. Bu arada, yerli sermayenin Aksaray, Malatya, Trabzon ve Kayseri gibi Anadolu şehirlerinde elektrik üretimi için yabancı sermayeli anonim şirketlerine oranla zayıf dahi olsa, anonim şirket halinde örgütlenmesinde büyük anlam vardır. Havagazı üretimi ile ilgili olarak, incelediğimiz devre içinde, yerli sermayenin Anadolu şehirlerinde aynı biçimde örgütlenmediğini görüyoruz. Yabancı sermayenin durumunu aşağıdaki örneklerde kolaylıkla inceleyebiliriz:

1. Ankara Elektrik TAŞ :

Kuruluşu 1928, Merkezi Ankara,. Amacı Ankarada elektrik tesisine dair ve Nafia Vekaleti ile «Stetiner-Chamette-Fabrik AĞ, vormals Didier, Berlin» arasında akdolan imtiyaz sözleşmesinden doğan her türlü menfaatleri taahhütleri yerine getirmektir.

Sermayesi; tamamı ödenmiş 1.500.00 TL.sıdır. 1931 yılında yenilenen idare meclisinde üye olanlar: Ruşen Bey, Zeki Paşa, Arif Hikmet Bey, Gehreimrat Fellingner, Von Rieben, Dr. Bittrick ve Dr. Siegel'dir.

1932 yılında yapılan hissedarlar genel kurulu toplantısında temsil olunan hisselerin dağılımı şöyledir:

görüşler

	Hisse sayısı
Stetiner - Chamette - Fabrik A G vormals	
Didier, Berlin, (Vekili Herr Rath)	4.000
Elektrizitnts - Lieferung - Gesellschaft, Berlin (Vekili Herr Weinholt)	4.000
Herz Zwez	1.000
Herr Beller	1.000
Herr Roth	1.000
Herr Weinholt	1.000
Herr Süleyman	1.000
Herr Selman	650
Zeki Paşa	150
Mümtaz Bey	150
Arif Hikmet Bey	150
Fahri Bey	150
Ruşen Bey	150
	14.400

Görüldüğü gibi, bu şirket T.C. Hükümetinin vermiş olduğu bir imtiyaz üzerine alınan sermayedarlarla A.E.G. Türk Anonim Şirket-i Umumiyesi Grubu tarafından kurulmuştur. A.E.G. Türk Anonim Elektrik Şirketi Umumiyesi «Türk» şirketi olarak herhangi bir hisseye sahip değildir. 1932 yılında yapılan hissedarlar genel kurul toplantısında temsil olunan hisselerin % 98,91'i alman sermayedarlarına aittir. 30 Mayıs 1941 tarihinde şirketin fesih ve tasfiyesine karar verilmiştir. Ancak sayın Taner Timur'un millileştirmelerle ilgili olarak» böylece Türkiye'de yarı-sömürgecilik kalıntısı şirketler giderek temizlenmiş» yargısına katılmak pek jriüm-kün görülmemektedir. Gerçekten adı geçen millileştirmeler devletçiliğimizin «KAPİTALİST FİDELİÖİ» oluşunun bir belgesi sayılabilir: Verimsizleşen ve zarara yönelen şirketler devletçiliğimize yüksek fiyatla aktarılmaktadır. Nitekim Ankara Elektrik TAŞ'nin millileştirilmesi üzerinden 2 yıl gecmiyecek, 30 Mayıs 1941 tarihinde şirketin- feshine ve tasfiyesinekarar verilecektir.

2. Ankara Havagazı TAŞ :

Kuruluş tarihi 1928, Merkezi Ankara, kurucular:

Ankara şehri havagazı imtiyazı sahibi Stettiner-Chamette-Fabrik A G, vormals Didier, Berlin, Vekili Dr. Max Bittrick: A.E.G. Türk Anonim Elektrik Şirket-i Umumiyesi: Berlinde yerleşik Dr. Egon Von Ricben, Berlinde yerleşik Geheimret Fellingner, istanbul'da yerleşik Danyal Burla efendidir. Şirketin amacı: Stettiner-Chamette-Fabrik A G Vekili Dr. Bittrick'e ihale olunan havagazı tenviratı hakkındaki imtiyazı işletmek ve imtiyaz sahibinin yerine geçerek söz konusu imtiyaz sözleşmesinden doğan hak ve borçları devralmaktır. 1.500.000 TL. olan sermayesinin tamamı ödenmiştir. 1933 yılında yapılan hissedarlar genel kurul toplantısında temsil olunan hisselerin dağılımı şöyledir : _

görüşler

Adı	Hisse Sayısı
S.C. Fabrik A G adına Herr Roth	4.000
E.L.G. adına Herr Weinholt	4.000
Herr Gossel	1.000
Herr Roth	1.000
Herr Geyer	1.000
Herr Zwew	1.000
Herr Weinholt	1.000
Herr Süleyman	150
Ruşen Bey	150
Fahri Bey	150
Arif Hikmet Bey	150
Mümtaz Bey	150
Zeki Paşa	150
	14.750

Görülüyor ki, bu genel kurulda temsil olunan hisselerin % 94.91'i alman sermayedarlara ve ancak % 5.08'i türk vatandaşlarına aittir. Şirketin ilk idare meclisi üyeleri A.E.G. Türk Anonim Elektrik Şirket'i Umumiyesi adına ismail Bey, Mühendis Burla Efendi ve alman sermayedarlar adına Fellingner'dir. 1930 yılında ise idare meclisi üyeleri şöyledir. Ali Ruşen Bey (Birinci Reis) Geheimrat Fellingner (ikinci Reis), Dr. Egon, Dr. Max. Mümtaz Bey, Zeki Paşa'dır. Millileştirme konusunda sayın Taner Timur'a eleştirimizi haklı çıkaran bir durum, bu şirket için de vardır. Şirketin millileştirilmesinden 2 yıl sonra şirket tesfiye edilmiştir. «Şirketin hisse senetleri 3688 sayılı kanun uyarınca hükümet tarafından satın alınmış ve 30 Mayıs 1941 tarihinde Şirketin tasfiyesine karar verilmiştir.

«Yabancılar kömür ve diğer madenleri işletme sahalarında ve demiryollarıyla, elektrik tesislerinde bir takım imtiyazlara sahip bulunuyorlardı. Fakat bu teşebbüslerin büyük kısmı memleketin ağır gidişine ayak uydurarak verimsiz bir şekilde işletiliyor.»[12] diyen batılı akıl hocası Mister Thornburg, millileştirmenin bu yönünü pek açık seçikçe ve bizi «desteklerctesine» anlatmaktadır.

3. Adana Elektrik T.A.Ş.: 15 Mayıs 1929 tarihli Bakanlar Kurulu karar üzerine, A.E.G. Türk Anonim Elektrik Şirket-i Umumiyesi, Gad Franko Milaslı, Meclis'i Umumi-i Vilâyet üyelerinden ismail Hakkı Bey, Danyal Burla efendi ve A.E.G. Türk Anonim Elektrik Şirket-i Umumiyesi müdürü Monsieur Joffe tarafından kurulmuştur.

idare merkezi Istanbuldadır". Şirketin amacı T. C. Nafia Vekâleti ile akdolunan sözleşme uyarınca merkezi Berlinde bulunan E.L.G. Şirketine devredilmiş olan Adana şehri 'elektrik cereyan ve tenviratı hakkındaki imtiyazı işletmek ve imtiyaz sahibi yerine geçerek söz konusu sözleşmeden doğan hertürlü menfaat ve taahhüdü deruhte eylemektir. Şirketin sermayesi tamamen ödenmiş olan 1.000.000 TL.'dir. Kurucular tarafından taahhüt edilen hisselerin dağılımı şöyledir:

görüşler

Adı	Hisse Sayısı	TL.
A.E.G. Türk A.Ş. Umumiyesi	8.000	800.000
Gad Franko Milaşlı	1.000	100.000
ismail Hakkı Bey	300	30.000
Danyal Burla Efendi	600	60.000
Monsieur Joffe	100	10.000
	10.000	1.000.000

E.L.G. Berlin Şirketi Adana elektrik imtiyazını, Adana Belediyesinden sermayesi 500.000 TL.'den az olmamak üzere bir Türk anonim şirketinin kurulması ve imtiyazın bu şirkete devredilmesi kaydı ile almıştır. Adana Elektrik T.A.Ş.'nin A.E.G. Türk Anonim Şirket-i Umumiyesi grubu tarafından kurulduğu kayıtlarda gösterilmesine rağmen gerçekte şirketin sermayesine E.L.G. hakimdir. Adana Elektrik T.A.Ş., bütün tesislerim' E.L.G. Şirketine yaptırmıştır. 1929-1939 yılları arasında Adanadaki iktisadi durum, nedeniyle her yıl zarar eden Adana Elektrik T.A.Ş.'nin zararları, E.L.G. Berlin Şirketi tarafından karşılanmıştır. A.E.G. Türk Anonim Elektrik Şirket-i Umumiyesi, burada bir önceki örnekte de görüldüğü gibi tamamen paravana olarak hareket etmektedir.

31 Mart 1934 tarihli genel kurul toplantısında temsil olunan hisselerin dağılımı oldukça farklı bir görünümdeydi. Gerçekten bu toplantıda temsil olunan 990.000 TL. lik hisse senedinin sadece % 39'u yabancılara ve geri kalan % 60, 61'i de Türk vatandaşlarına ait olduğu görünmektedir. Aynı devre içinde Adana Elektrik Şirketinin yıllık zararlarının E.L.G. tarafından karşılandığı düşünülerek aşağıya çıkarılmış olduğumuz bu dağılımın muvazaalı olduğu söylenebilir:

Adı	Hisse (TL)
Dr. E. Wogt	100.000
Dr. Blumenstein	150.000
Dr. Budenberg	140.000
Burhanettin Bey	150.000
Galip Kemali Bey	100.000
Fevzi Bey	150.000
Mecdi Bey	100.000
Nebil Bey	100.000
	990.000

Bu şirket 7 Temmuz 1939 ve 3888 sayılı kanunla hükümet tarafından satın alınmıştır. 1942 yılında da 4325 sayılı kanunla tasfiye edilmiştir. 1923-1930'da kurulmuş bulunan anonim şirketlerin denetledikleri sermaye ve şirketler aşağıda gösterilmiştir :

görüşler

Adı	Yatırdığı hisse (TL)	Kontrol ettiği hisse (TL)	Yatırdığı sermaye (%)	Kont. ettiği sermaye (%)
Adrien Biliot	482.000	11.310.000	16,20	41,8
G. Ralli	200.000	2.750.000	6,75	9,85
Novberto Scharr	100.000	3260.000	3,30	12,35
Pierre Mole	1.915.000	6.700.000	62,25	24
Antoin Pios	7.000	1.200.000	0,25	2,5
E. Nari	270.000	2.200.000	11,25	8
Toplam	29.741.000	27.920.000	100.00	100

Cumhuriyette, 1930 yılına kadar kurulmuş bulunan şirketlerden yerli kişilerinin bazılarının yatırımları denetledikleri sermaye ve % si:

E. Servet	34.800	2.950.000	3,5	5,3
C. Bayar		14.850.000		26,8
N. Molla	1.200	3.300.000	0,22	6

Görülüyor ki 6 yabancı şahıs o dönemde kurulmuş 70 anonim şirketten 46 sında yönetici, 24 ünde ise yatırımcı durumundadırlar. Yani yabancılar, şirketlerin % 70 inde yönetici ve % 35 inde yatırımcı durumundadır. Diğer taraftan 3 milyon TL.'lık yatırımla 20 milyon TL.'lik bir sermayeye hükmetmektedirler. Aynı şekilde 13 girişimimiz 82 şirketten 23'ünde yatırımcı, 59'unda yönetici durumundadır. Bu yerli girişimcilerimiz yatırdıkları 1 milyon TL.'ye karşılık elli altı milyon TL.'ye diğ geçirmektedirler. Toplam olarak 19 kişilik, 23 şirkette yatırılan 4 milyon TL. ile 74 milyon TL.'lik bir sermayeyi denetlemektedirler. Bunların tahakkümünü sadece 105 şirket üzerinde değil, tüm Türk ekonomi ve politikası üzerinde etkin bir biçimde sürmüş ve sürmektedir. 1920-1930 yılları arasında yerli ve yabancı sermayelerle kurulan şirketler içinde elektrik ve *havagazı* üretimi ile ilgili olanların sayısı 7'si yabancı olmak üzere 12'dir. 1927 sanayi sayımına göre 65245 işletme içinde istihraç sanayiinde 556 işletme, elektrik sanayiinde 90 işletme sayılmıştır. Çalışanlar bakımından durum şöyledir : 256885 kişilik toplam çalışanlar içinde, istihraç sanayiinde 18932, elektrik malzemesi sanayiinde ise 1350 kişi. Ayrıca 1930 yılına kadar kurulmuş şirketlerde yatırımcı ve yönetici durumunda bulunanları araştırmak oldukça ilginç tespitlere yol açabilecektir.

5.2 Şirketlerdeki yatırımcı ve yönetici durumu:

1929 yılında toplam 166 şirketin % 80,12 si yerli şirket niteliğindedir. Yerli şirketlerin % 47,37 si toplam sermayenin % 74'36'sını elinde tutuyor. Fakat bu şirketlerin yönetim kurullarında görev alan 625 kişiden 181'i yabancı uyrukludur. Aynı yılda 25 tane ulusal sermayeli sanayi ve maden şirketi var. Bunların yönetim kurulu üyelerinden 20 si milletvekilidir. Bankalarımızda durum başka değildir. Ulusal 38 bankanın yönetim kurulunda 31 milletvekili vardır. Yalnızca İş Bankası'n-

görüşler

da milletvekili yönetici sayısı 13'dür. iş Bankası Yönetim Kurulu küçük bir Millet Meclisi durumundadır. 1970'lerde Türkiye'nin durumu nasıldır? 792 büyük ticaret kodamanı, 145 ulaştırma kodamanı ile haberleşme kodamım, 566 hizmet kodamanı ve 1805 sanayi kodamanı, 588 büyük arazi ve mülk kodamanı olmak üzere 3798 kişi Türkiye'nin ekonomisine ve politikasına hükmetmektedir.

53 AET Ülkelerinde durum

Bu konuda AET ülkelerine ait işletmelerin kendi ülkeleri dışında yapmış oldukları birleşmeleri toplu halde göstermek için şu tabloyu gözden geçirmekte fayda vardır : [17]

Yabana Ortak Sayısı	Almanya	Fransa	Belçika	İtalya	Hollanda
Almanya	—	102	29	33	40
A.B.D.	111	99	44	71	57
Fransa	101	—	42	41	19
İtalya	34	41	11	—	9
Belçika	33	35	—	11	26
Hollanda	39	21	20	11	
İngiltere	67	74	32	42	53
İsviçre	31	9	4	13	13
Avusturya	22	3	2	4	4
Diğerleri	26	14	3	13	14
Toplam	464	398	187	239	237

Tablonun incelenmesinden çıkan sonuca göre Batı Alman firmaları dış ülkelerdeki işletmelerle işbirliğine gitmekte başta gelmektedirler, işbirliği yaptıkları ülkelerin başında ise A.B.D. ve Fransa gelmektedir. Almanya'yı Fransa takip etmektedir ki onun da işbirliği yaptığı ülkeler arasında Almanya ve A.B.D. başta gelmektedir. Bu işbirliğinin sektörlere göre dağılımını incelersek en fazla işbirliği olan sanayii kollar başta kimya, makina olmak üzere elektrikli âletler sanayidir [17] :

	Almanya	Fransa	İtalya	Belçika	Hollanda	A.E.T. Toplam
Elektrikli âletler						
San. Birleşmeler	52	45	22	14	17	150
Toplam birleşme sayısı	337	318	176	145	157	1133
yüzdesi	% 6.35	% 7.7	% 8.0	% 10.4	% 9.2	!%7.57

Almanya içinde de önemli birleşme hareketleri görülmektedir, örneğin Siemens firması ile A.E.G. Telefonken grubu arasında türbin ve elektrik santrallerin imalatı ile ilgili bir anlaşma olmuştur. Meydana gelen bu yeni grup bu konudaki Bata Dünyası üretiminin % 10'unu gerçekleştirecektir, ikinci bir AEG-Telefunken-Siemens grubu ise transformatör yapımında birleşmiştir ve Batı üretiminin % 5 ini gerçekleştirecektir.

görüşler

Elektrikli ve Elektronik Aletler Sanayii [17]

Firma Adı	İşletmelerin Sektörde işgal ettikleri sıra		YdLk Ciroları (Dolar)
	Milliyeti		
Philips	Hollanda	1.	2.365.000
Generale Delectricite	Hollanda	1.	907.200
Upo Tachomteter Werke	Fransa	5.	62.000
Continental Edison	Almanya	50.	26.800
Arçelik	Fransa	100.	24.736
Profilo Sanayii	Türk	1.	11.178
Türk Philips San. A. Ş.	Türk	2.	7.022
Türk General Elek.	Türk.	3.	4.147
End. A. Ş.	Türk	4.	

Çalıştırılan işçi gruplarına göre imalât Sanayiinde işletmeler [17]

Sektörler									1
Elek. Makinel.	28	37	33	8	2	6	3	155	2.6 100
Genel Toplam	1771	1467	1234		59	93	65	5925	
				22 16					
				626 434					

1963 yılında Türk Sanayiinde (kamu, tüzel) 51 işçiden daha çok işçi çalıştıran işletmelerin genel sanayii içindeki payları yalnızca % 13.9 (51'den az çalıştıranlar % 86.1) 100'denfazla çalıştıranların ise % 6.6'dır. Bu oran çalıştırılan işçi sayısı 1000'e yaklaştıkça % l'e kadar inmektedir.

6. ELEKTRİK MALZEME VE CİHAZLARI İMALAT SANAYİ

«1972 ve 1977 yıllarındaki kalkınma düzeyinin diğer bazı kalkınmış ülkelerin hangi yıllardaki durumlarına tekabül ettiği ve 5 yılda sağlanacak gelişmeyi diğer ülkelere kaç yılda gerçekleştirdikleri de şöyle özetlenebilir [18] :

Türkiye	1972	1977	5 yıl
İngiltere	1900	1935	35yü
A.B.D.	1881	1906	25 yd
Almanya	1903	1924	21 yd

Aslında bizim 5 yılda alacağımız kalkınma yolunun, İngiltere, Amerika ve Almanya tarafından 30 yılda değil hiç değilse bir 300 yılda alındığını bilmekte yarar vardır.

görüşler

İşte bu yüzden elin bizden 60 katı fazla sürede aldığı yolu zamanı 60 kat küçültmeye veya yukarıdaki tabloyu esas olarak 7 kat küçültmeye kalkıştığımızda 27 Mayıs tepkileriyle karşılaşmışızdır. Az gelişmiş ülkelerde, sermaye birikiminin bu denli kısa süreye sığdırılmaya çalışılması sosyal patlamalara neden olmaktadır. Tüketim esnekliğinin gerektirdiği teknolojik düzey - üretilen mal ve ithalat ihracat oranı bakanından - Türkiye'de imalat sanayii biri birinden çok farklı alt üretim kesimlerinden oluşmaktadır. Bu alt kesimlerin imalat sanayi bütünü içindeki payları, değişim süreleri, değişiklikleri, toplu milli gelirin bileşimindeki değişme gibi, evrensel bir nitelik taşımaktadır [19]. Yan imalat sanayinin gelişimi ve durumu niteliksel bir benzeşme göstermektedir.

1950-1963 döneminde alt üretim kesimlerinde gözlenen nispi pay artışı makina -ve elektrik makineleri alt kesiminde görülmemektedir. BBYP döneminde de bu alt kesimde yatırımlar da öngörülenin altında gerçekleşmiştir. (% 11,1 öngörülmesine rağmen % 5.0 oranında gerçekleşmiştir yatırımlar). Tüketim esnekliği kat sayısı en yüksek olduğu halde, bu alt kesim nisbi payı beklenen oranda artmamıştır. Çünkü yurt içi arzının yarısı ithalatla karşılanmaktadır. Makine ve elektrik makinaları imalat sanayi'nin marjinal kârlılığı en yüksek alt kesimler arasında olduğu göz önüne alınırsa, tatlı kârların kimlere bırakıldığı daha iyi anlaşılır. 1963 sanayi sayımına göre elektrik makinaları sanayinde katma değerinin % 99,3'ü özel kesimde yatırılmakta, yani kamu kesiminin hiç üretimi bulunmamaktadır. [19]

1966 yılında toplam 3262 firmanın ancak 72 tanesi elektrik makinaları imalatında bulunuyor. 72 firmadan 71'i özel sektöre, biri ise kamu kesimine aittir, İstanbul'da imalat yapan 2967 iş yerinden 56'sı elektrik makinaları alt kesimiyle ilgilidir, İstanbul'daki 2967 iş yerinden 1367'si büyük iş yeri olup, bunların içinde elektrik makinaları alt kesimine ait 34 iş yeri vardır. Türk imalat sektöründe 1966 'yılında firma başına ortalama 126 kişi çalışırken, elektrik makinaları imalat sanayiinde 118 işçi çalışmaktadır. 1966 yılında imalat sanayiinin 20 alt sektöründe firma başına üretim 10.400.000 TL. iken, elektrik makinaları imalat sanayinde 9.400.000 TL'dir. imalat sanayiinde ise 3262 iş yeri içinde 1000 ve daha fazla işçi çalıştıran iş yeri sayısı 70 olup, bu iş yerleri toplam üretimin % 24,87'sini ve dış yeri sayısının % 2,15 ini teşkil eder. Elektrik makinaları alt sektöründe 1000 ve daha fazla işçi çalıştıran iş yeri yoktur. [20] Bu ayrıntı için yapılan araştırmalarda aynı ölçekler ve yöntemler kullanılmadığı için araştırma bolluğu durumu anlamağa engel olabilmektedir. Nitekim EMO 3. Teknik Kongresine Bülent Haykırı ve arkadaşlarının sunduğu tebliğde bizim bulduğumuz rakamlara rastlayamadık. Elektrik malzeme ve çit hazırlama imalatı sanayiinde 198 firma faaliyet göstermekte ve 11840 personel çalıştırılmaktadır. Bu firmaların 40 adedinin sermayesi 1 milyonun üzerinde, 30 adedinin 500.000 - 1 milyon, 31 adedinin 250 bin - 500 bin, 39'u 100 bin - 250 bin, 28'i 50 bin - 100 bin TL arasında ve 20 adedinin sermayesi de 50 bin'in altındadır. 14 vilayete dağılmış fabrikaların 150'si İstanbul'da, 24'ü İzmir'de 11'i Ankara'da olup, Bursa ve Kayseri'de 2, Aydın, Balıkesir, Denizli, Eskişehir, Gaziantep, İçel, Kocaeli, Konya ve Zonguldak'ta birer tanedir. Elektrik makina cihaz ve malzemesi montaj sanayii alanında faaliyet gösteren firmalar sayısı aşağıdaki çizelgede gösterilmiştir:

Montaj Kolu	Firma Sayısı
Radyo	34
Elektrik Cihazları	6
Ev Tipi Buzdolabı	10
Ticari Buzdolabı	14
Pikap	11
Ses alma cihazı	4
Elektrikli Traş Makinası	3
Elektrik Süpürgesi	6
Telefon Santrali	3
TOPLAM	91

7. ENERJİ SEKTÖRÜ VE SOSYO-EKONOMİK İLİŞKİLER

Avusturya'da 1959 yılı itibariyle kamu kuruluşlarının Avusturya millî hasılasındaki yeri: Sanayi % 28, Elektrik-Gaz-Su % 87'dir.

Elektrik üretiminde iktisadi devlet teşekküllerinin payı % 83,1 'dir'

Fransa'da 1963 yılında kamu iktisadi kuruluşları enerji, ulaştırma ve haberleşme, bankalar ve sigortalar, yayın imalat sanayii kesimlerinden oluşur. 1958 yılı kamu yatırımlarının % 50 si enerji kesimine yapılmıştır. [21] Fransa'da Colbert kanunları ünlülüğünde şirket kılıflı DEVLETÇİLİK-Merkantilizm geleneği _ günümüzde Fransız tekelci sermayesinin uluslararası tekelci sermayesine karşı güvencesini sağlama görevini üstlenmiş durumdadır.

Avusturya ve Fransa'da sabit yatırım masraflarında ucuzluk getiren bu işleyiş, elektrik üretimi bakımından, Türkiye durumunun önceden 'yaşanmış bir örneğidir. «Endüstrice daha gelişkin ülke, daha az gelişkin olana kendi gelecekteki tasvirini göstermekten başka birşey yapmaz.»

Türkiye'de, 1935'te Etibank'ın enerji ve madencilik alanında devlet holdingi olarak kurulması ile iktisadi Devlet Teşebbüsleri sistemi ortaya çıkmıştır. Sümerbank, Etibank gelişerek Karabük Demir Çelik, SEKA ve TKI'yi yavrulamıştır. 1950-1960 döneminde özel teşebbüsten yana olan DP iktidarının iDT'ni bir anlamda, hızla büyütüp çeşitlendirmesi ilginç bir olaydır.

1969 yılı üretim sektörleri itibariyle (1961 = 100) Türkiye MiHi Geliri şu görünümde dir:

Piyasa Fiyatları	
GSMH	90.078.000.000 TL.
Sanayii	15.897.000.000 TL.
inşaat	5.400.000.000 TL.
Ulaştırma	6.127.000.000 TL.
Ziraat	24.208.800.000 TL.
Diğerleri	38.445.100.000 TL.

görüşler

İller	Toplam gazı (Bin TL.)	yıllık gelir	nüfus başına düşen Elektrik, Su ve Ha- Nüfus ba-Yıllık gelirin sına düşen elektrik, su, elektrik su, havagazı havagazı			
			Nüfus	gelirine oranı	geliri	
Adana	1	7.808,64	2.145.425,04	902.715	1/275	8,65
Adıyaman	2	478,08	285.229,71	267.288	1/597	1,79
Afyon	3	2.948,16	735.114,01	502.248	1/241	5,87
Ağrı	4	318,72	242.606,19	246.961	1/3100	0,55
Amasya	5	159,36	493.063,40			
Ankara	6	61.154,40	5.873.659,10	1.644.302	1/93	3730
Antalya	7	5.378,40	882282,03	486.910	1/164	11,00
Artvin	8	756,96	245.984,40	210.065	1/324	3,60
Aydın	9	5.816,64	1.024.671,92	524.918	1/176	11,00
Balıkesir	10	7.569,60	1.371.451,70	708.342	1/178	10,70
Bilecik	11	1.175,52	225.345,57			
Bingöl	12	159,36	111.909,11	150.521	1/705	1,06
Bitlis	13	557,76	157.655,41	154.069	1/283	3,62
Bolu	14	1.992,00	632.906,01	383.939	1/312	3,10
Burdur	15	1.314,72	335.859,03	194.950	1/255	6,75
Bursa	16	10.438,08	1.638.059,40	755.504	1/157	13,75
Çanakkale	17	2.748,90	645.390,63	350.317	1/235	7,85
Çankırı	18	876,40	328.938,89	250.706	1/287	3,52
Çorum	19	1.872,48	694.580,74	485.567	1/371	3,86
Denizli	20	2.310,72	693.811,07	463.369	1/300	5,00
Diyarbakır	21	3.346,56	534.400,07	475.916	1/155	7,04
Edirne	22	2.191,20	616.097,89	303.234	1/282	7,24
Elâzığ	23	8.127,36	647.505,65	322.727	1/79	25,20
Erzincan	24	1.513,92	385.518,86	258.586	1/257	5,86
Erzurum	25	4.063,68	751.795,46	628.001	1/185	6,47
Eskişehir	26	6.892,32	951.242,77	415.101	1/138	16,60
Gaziantep	27	6.254,88	787.620,25	511.026	1/125	12,30
Giresun	28	1.354,56	382.998,54	428.015	1/282	3,16
Gümüşhane	29	557,76	309.429,46	262.731	1/555	2,16
Hakkâri	30	79,68	89.295,98	83.937	1/1115	0,095
Hatay	31	5.577,60	795.670,06	506.154	1/145	10,90
İsparta	32	1.673,28	425.040,41	266.240	1/252	6,28
İçel	33	7.171,20	1.117.798,68	511.273	1/155	14,00
İstanbul	34	101.910,72	13.412.934,63	2.293.823	1/133	44,10
İzmir	35	28.923,84	4.300.514,15	1.234.667	1/149	12,55

görüşler

Kars	36	1.354,56	817.207,68	606.313	1/603	2,20
Kastamon	37	2.390,40	530.490,82	441.638	1/222	5,42
Kayseri	38	5.537,76	1.217.629,17	536.206	1/220	10,30
Kırklareli	39	2.350,56	540.845,96	258.386	1/230	9,12
Kırşehir	40	1.832,64	317.434,11	196.836	1/173	9,25
Kocaeli	41	- 3.705,12	1.151.016,85	335.518	1/310	11,00
Konya	42	6.454,08	2.557.174,73	1.122.622	1/396	5,71
Kütahya	43	9.720,96	701.508,61	398.081	1/72	24,40
Malatya	44	2.509,92	602.215,21	452.624	1/232	5,55
Manisa	45	11.832,45	1.518.452,85	748.545	1/130	15,70
Maraş	46	1.832,64	589.532,40	438.423	1/320	4,17
Mardin	47	1.474,08	495.089,17	397.880	1/337	3,71
Muğla	48	1.872,48	540.894,64	334.973	1/289	5,78
Muş	49	278,88	227.265,17	198.716	1/830	1,41
Nevşehir	50	1.155,36	369.589,16	203.316	1/319	5,66
Niğde	51	1.792,80	675.622,14	362.444	1/377	4,95
Ordu	52	1.832,64	528.811,38	543.863	1/290	3,38
Rize	53	1.633,44	542.770,84	281.099	1/331	5,81
Sakarya	54	4.103,53	729.922,04	404.078	1/175	10,15
Samsun	55	4.740,96	1.094.935,53	755.946	1/232	6,28
Siirt	56	1.035,84	511.338,79	264.832	1/497	3,90
Sinop	57	1.075,68	265.326,20	266.069	1/470	4,02
Sivas	58	3.147,36	991.450,89	705.186	1/310	4,46
Tekirdağ	59	2.709,12	571.998,26	287.381	1/210	9,43
Tokat	60	3.545,76	742.793,77	495.352	1/210	7,14
Trabzon	61	3.107,52	701.043,47	595.782	1/226	5,21
Tunceli	62	278,88	124.796,29	154.175	1/865	1,87
Urfa	63	2.350,56	776.213,11	450.798	1/330	5,22
Uşak	64	1.274,88	286.108,94	100.536	1/210	6,78
Van	65	557,76	346.957,06	266.840	1/620	2,09
Yozgat	66	557,76	566.464,81	437.883	1/1015	1,27
Zonguldak	67	13.346,40	2.455.645,78	650.197	1/184	20,50

Toplam 1/178

Kaynak: Tuncay Bulutay — Hasan Ersel; «Türkiye Milli Gelirinin İller, İmalât Sanayii Geli-
rinin Ücret ve Kâr Arasında Bölünüşü Üzerinde Bir Deneme», SBF Dergisi, Aralık
1969, no. 4, s. 244-268. Tablo I'den yararlandık.

görüşler

8. YURTIÇİ GELİRİNDE ELEKTRİK, HAVAGAZI, SU PAYI, İLE KENTLEŞME ve SOSYO . EKONOMİK GELİŞME İLİŞKİLERİ

Gerçekten kentleşme oranları, kent nüfusunun artış oranları, sosyo-ekonomik gelişimi ile elektrik, havagazı, suya ait yurt içi gelir artışı paralellliği tartışma götürmez biçimde açık seçik ortadadır.

Tablo 6'dan yararlanarak illere bölünmüş yurt içi geliri incelenince nüfus başına elektrik, havagazı, su geliri, sıfır ile 4,99 TL olan iller grubunda 24 il vardır. Bu grubun en yüksek nüfuslu ili 705.186 ile Sivas, en düşük nüfuslu ili 83939 kişi ile Hakkari'dir. Nüfus başına elektrik, havagazı, su geliri 5-9, 99 TL. olan iller grubunda 25 il vardır. Bunlar arasında en kalabalık nüfuslu il Konya, en düşük nüfuslu il Bilecik'tir. Nüfus başına E.S.H. - geliri 10-9, 99 TL. olan grupta 13 il vardır. Bu gelirler arasında İzmir ve Kocaeli bulunmaktadır. Bu tür gelirleri 20 TL ve üstünde olan şehir sayısı da 13 olup, İstanbul Elazığ şehirleri de bu gruba girmektedir. Görüldüğü gibi nüfusu fazla ve sanayi gelişmişlik düzeyi yüksek olan illerde nüfus başına düşen elektrik, havagazı su gelirleri yüksek olmaktadır.

8.1 Tefeci . Bezirgan ekonomisinin işleyişi

Sarası gelmişken Türkiyede tefeci bezirgan ekonominin işleyişini gözler önüne serilecek bir örneği, L.P.G.'nin tüplerle satılmasına da değinelim. Teknolojik açıdan kaynak israfı, sosyal açıdan gaz tüpü dağıtım şebekeleri ile gizli işsizlik şişkinliği yaratan gaz üretici şirketlerin kuyruğuna takılı küçük teşebbüslerin kendilerinin de yakındığı bir duruma değinelim.

LPG., bütan ve propandan meydana gelmiş olup aynı birimdeki havagazına göre 7 kat, doğal gaza oranla 2 kat fazla ısı içermektedir, 1 kg., LPG'de 15 kWh'lık elektrik enerjisinin vereceği ısı enerjisi vardır. Yakıt verimliliği açısından 1 kg., LPG, 8-10 kg. oduna eşittir.

Türkiye'de, LPG'nin tarihçesi pek yenidir. İlk LPG üretimi 1961 yılında İPRAŞ rafinerisi tarafından yapılmıştır. Bu ilk ürün ülkede tüketilmediği için ihraç edilmiştir. Daha sonra arz ve talep dengelenmiştir.

Sektörün ortalama artış hızı % 79 olup, 1967 yılında 300 bin LPG abonesi vardır: Yaklaşık olarak nüfusun % 20'si LPG kullanılmaktadır.

Ülkemizde nüfusun büyük çoğunluğunun küçük yerleşme birimlerinde oturduğu bir gerçektir. Bu nedenle de köye giren ve kendini kabul ettiren bir maddenin tüketiminin artması doğaldır. LPG için de bu böyle olmuştur. Nitekim 1969 yılında yerli kaynakların tam kapasite ile çalıştırılmasına rağmen 70.000 ton LPG ithal edilmiştir.

LPG'nin arzında en önemli yeri dağıtım almaktadır. 1962'den buyana dağıtımla ilgilenen 12 şirket gelişmiştir. Örneğin petrol sektöründe çalışan TPAO'da bu konuda girişimlerde bulunmuştur. LPG piyasasının yeni oluşmaya başlamış olması TPAO'ya bir hareket serbestisi sağlamıştır. Bu konuda başlangıçtaki olumlu girişimler çıkarıcı çevrelerce daha sonraları kösteklenmiştir.

görüşler

Bu sektördeki gelişim, diğer sektörlerle oranla daha farklıdır. Bunun nedeni, finans-kapitalin kırsal bölgelerde kolayca işbirliği yapabileceği çevreleri bulunmasıdır. Her kasaba ve köyde tefeci-bezirgan zümresi, bu şirketlerin satıcılığını ve bayiliğini yapmaktadır. Böylelikle finans-kapital ufak yüzdelerle geniş kırsal bölgeleri denetimi altında tutabilmektedir.

9. GÜNÜMÜZ TÜRKİYESİNDE ENERJİ SORUNU*

Toplumumuzun sosyo-ekonomik kalkınmasında gittikçe artan bir enerjiye ihtiyacı vardır. Bu sorunun çözülmesi durumuyla karşı karşıyayız. Sanayileşme zorunluğunun kaçınılmazlığı güvenilir sağlam ve özkaynaklara dayalı bir enerji politikasını gerektirmektedir. Ayrıca ulusumuzun içinde bulunduğu sosyal, ekonomik ve politik bunalımların yoğunlaştığı şu günlerde, enerji üretiminin güvenilirliğinin ve yetersizliğinin tartışılması bir kat daha önem kazanmaktadır.

Sanayi sektöründe enerjinin yatsınamaz öneminin yanı sıra tarım sektörünün de sanayileşme gereğine yönelik çabalar enerji üretiminin artırılmasını kaçınılmaz kılmaktadır. Kanımızca bu ölçüde bir kalkınmanın gerçekleşebilmesi enerji üretiminin artırılmasına bağlıdır.

Dünyada enerji üretiminde kömür, petrol, su nükleer enerji, doğal gaz, bitümlü şistler, jeotermal, rüzgar, güneş, gel-git kaynakları kullanılmaktadır. Bu sayılan kaynaklar birincil enerji kaynakları olup, doğrudan veya ikincil enerji biçimine dönüştürülerek kullanılır.

Bugün ülkemizde linyit, taş kömürü, petrol ürünleri ve hidrolik enerji ticari; odun ve tezek ticari olmayan enerji grubunda tanımlanmak üzere altı tür birincil enerji kaynağı kullanılmaktadır.

Çağımızda kalkınmanın ölçütlerinden bir tanesi de kişi başına düşen genel enerji ile elektrik enerjisi tüketimi olduğunu daha önce belirtmiştik.

Yıllar	Kişi başına tüketilen genel enerji (kg)*		Kişi başına tüketilen elektrik enerjisi (kWh)	
	Türkiye	Dünya	Türkiye	Dünya
1970	834	1900	242	1324
1972	947	2200	302	1700

* Taş kömürü eş değeri olarak

Yukarıdaki göstergeler Türkiye'de ve dünyada ortalama olarak kişi başına düşen genel enerji ve elektrik enerjisi tüketimlerinin değerleri verilmektedir. Görüleceği gibi ülkemiz dünya standartlarının çok altında bulunmaktadır.

* Bu bölümün hazırlanmasında EMO yayınlarından geniş ölçüde yararlandık.

görüşler

Günümüz Türkiye'sinde toplam enerji tüketimi 23.500 ton petrol eşdeğerindedir. Bu kadar petrol (eşdeğerine ulaşabilmek için aşağıdaki tabloda gösterilen kaynaklar kullanılmaktadır:

Enerji üretiminde birincil enerji kaynaklarının tüketimi:

Ana mallar (bin ton)	1962	1967	1972 (tahmini)
Taş kömürü	3810	4337	4806
Linyit	2979	4618	6500
Petrol ürünleri	2491	5298	9905
Hidrolik Enerji (GWh)	1124	2382	3397
Odun	13700	12831	12800
Tezek	12705	13849	14286

Ayrıca görüleceği gibi ticari olmayan birincil enerji kaynaklarının enerji üretimindeki payları hala % 31,2 gibi yüksek değerlerde seyretmektedir. Enerji üretiminde odunun kullanılması ülke ekonomisine iki başlı bir zarar vermektedir, ilk olarak tarım ekonomisine olan kötü etkisini sayabiliriz, ikinci olarak da odun önemli bir sanayi hammaddesidir. Enerji üretiminde payı arttıkça sınıî hammaddesi olarak yararlanma olanağı kısıtlanmış olmaktadır.

Dünya ülkeleri gübrelerini toprağa vermekte, yurdumuzda ise yakıt olarak kullanılmaktadır. Bu tür uygulama her sene 2 milyar TL'lık bir zarara neden olmaktadır, tthal petrolün ve gayri ticari enerji kaynaklarının toplam enerji tüketimindeki payı % 60 dolayındadır. Bu durumda enerji üretimini güvenilir ve ucuz olmaktan uzaklaştırmıştır.

Petrol eşdeğeri olarak birinci enerji kaynaklarının tüketimi:

Ana mallar (bin ton)	1962	1967	1972 (tahmini)
Taş kömürü	2455	2732	3220
Linyit	953	1478	2025
Hidrolik enerji (GWh)	281	595	850
Petrol ürünleri'	2491	5298	9905
Odun	4110	3847	3840
Tezek	2920	8182	3410
Kişi başına tüketim	453	519	620

görüşler

**Birincil enerji kaynaklarının tüketimine toplam kaynak oranları (%):
1962-1972**

Ana kaynaklar	1962	1967	1972 tahmini %
Taş kömürü	18,6	15,9	13,9
Linyit	7,2	8,6	8,7
Petrol ürünleri	18,9	30,9	42,6
Hidrolik	2,1	3,5	3,7
Odun	31,1	22,5	16,5
Tezek	22,1	18,6	14,6
Toplam	100,0	1000,0	1000,0

Petrol ürünleri:

Tablodan da görüldüğü gibi, birincil enerji tüketiminde kullanma oranı bakımından % 42,6'lık bir oranla petrol ürünleri başta gelmektedir. Yurdumuzda ispatlanmış petrol rezervi 50-100 milyon tondur. Dünyada ise 646 milyon tondur. 1971 yılı itibariyle petrol üretiminin 993 bin tonunu TPAO, 74 bin tonunu Ersan, 1883 tonunu Sheel, 503 bin tonunu ise Mobil üretmektedir. Bu ise yerli ihtiyacımızın % 35 ini karşılamaktadır. % 65'i ithal edilmektedir. Petrol politikamız her yıl milyonlarca döviz kaybına sebep olmaktadır. Enterkonnekte iletim sisteminin geliştirildiği günümüzde elektrik enerjisi üretimi, için petrol ürünlerinden özellikle kaçınılmalı, bu tür enerji endüstri ve ulaştırma sektörlerinin, zorunlu alanlarında kullanılmalıdır. Gerekli teknolojik seviyeye ulaşan milli kuruluşların petrol üretimindeki güçleri savunulmalıdır.

Maden kömürleri:

Bu zorluk karşısında kısa vadede dikkatimiz maden kömürleri üzerinde toplanmaktadır. Son yapılan araştırmalar Zonguldak rezervlerinin ihtiyacımızı karşılamayacağını ispatlamış olup, başka yatakların aranma ve işletilmesini zorunlu kılmaktadır. Yurdumuz linyit ya taklan bakımından zengindir. Bu yataklar 5.874.298 bin ton olarak tahmin edilmektedir. 8 milyon ton petrol açığımızı kapatmak için 30-40 milyon ton linyit üretimine ihtiyacımız vardır. Bir ton kömür üretmek için 300 TL.'lık bir yatırım gerekmekte olup, tüm ihtiyacımızın karşılanması 9-12 milyar TL.'lık yatırımla gerçekleştirilebilir.

Bugün özel sektör elinde 600-700 milyon tondan fazla linyit rezervi mevcuttur. Bu kadar geniş rezerv, 1970 yılında 6 milyon tona yaklaşan toplam üretim içerisinde 1 milyon 860 bin tonluk bir üretim gerçekleştirilebilmiştir. Verimli bir işletme durumundan çok uzakta bulunan bu şirketler elinden, kömür yataklarımızı kurtarıp devlet eliyle işletmek zorunluğu her geçen gün daha çok ihtiyaç haline gelmektedir. Bu da TKİ olabilir.

Hidrolik enerji

Tüketim oranı bakımından bugün hala % 3,7'lik bir oranı muhafaza eden hidrolik enerji potansiyeli ise maalesef yatırım masraflarının yüksekliği bakımından iktidarlarca ürküntü duyulan bir mesele olarak günümüze kadar uzanmıştır. 1972'de % 2,1 olan yararlanma oranı 1967'de % 3,5, 1972'de ancak % 3,7'ye kadar yükselmiştir. Hidrolik enerji potansiyelimizin Avrupa ülkeleri karşısındaki bugünkü durumunu aşağıdaki tablodan görebiliriz:

görüşler

Hidroelektrik enerji potansiyeli :

1968-1975 arası

Ülkeler	Milyon kWh/yr	Fiili	Tahmini
Avusturya	43900	402	45,0
Batı Almanya	20600	64,6	65,0
Belçika	550	44,0	44,0
Bulgaristan	15800	8,3	B.
Çekoslovakya	12000	25,9	40,0
Doğu Almanya	2000	53,0	55,0
Finlandiya •	21700	46,0	58,0
Fransa	82000	62,1	67,0
Yunanistan	20700	10,8	15,0
İspanya	62800	42,7	60,0
İsveç	80000	63,5	65,0
İngiltere	76500	73,7	90,0
İrlanda	11550	33,6	45,0
İtalya	1050	71,1	72,0
İsviçre	39000	57,6	72,0
Norveç	151500	34,8	45,0
Polonya	12100	8,7	B.
Portekiz	13200	47,2	B.
Türkiye	70000	4,6	14,4
Yugoslavya	66000	17,8	20

potansiyelin % 47-48'inden yararlanabileceği hesap edilmektedir. Bunu 1980-85 yıllarındaki üretimi ile Cevizlik - Balahor - Karakaya - Karababa santral projeleri sağlayacağı tasarlanmaktadır.

Hidrolik enerjinin kullanımı yatırım masraflarının büyük olması açısından her ne kadar sakıncalı ise de bunun işletme ve hammadde yönünden büyük yararlar sağlayacağı inkâr edilemez. Dışa bağımlılık etkisi diğer enerji yatırımlarına oranla düşüktür. Ancak uzun bir yatırım programı gerektirmektedir. Daha önce de belirttiğimiz gibi kısa dönemde linyit enerjisinden yararlanma yoluna gidilip, uzun dönemde, yatırımlar hidrolik enerjinin kullanımına yöneltilmelidir.

10. SONUÇ

Türkiye'de geride bıraktığımız yıllarda doğru bir enerji politikası uygulanmadığı gibi, bugün de burjuvazinin çıkarları doğrultusunda ve halkımızın yüzdeyüz zararına olan bir politika izlenmesi yoluna gidilmektedir. Beş yıllık kalkınma planlarında 'enerji üretiminin özkaynaklarımıza dayandırılacağı' görüşü benimsenmesine rağmen uygulama bunun aksini gösteriyor. Enerji politikasını özkaynaklarına güvenilir hesaplara oturtulmadan bir ulusun uygarlık düzeyine ulaşamayacağı, duruca ortada iken neden bu ilkedan sapılmaktadır? Bunun nedenini ülkemizin sosyo-ekonomik yapısında ve politik karar mekanizmasında toplumsal sınıfların etkinlik derecesinde aramak gerekir. Çünkü enerji sorunu salt teknolojik bir niteliğe sahip olmayıp, üretim ilişkilerinin bütünü içinde kendisine özgü bir yeri vardır. Soruna bu açıdan bakılınca, enerji politikasının burjuvazinin doğal tercihleri ve kısa vadeli çıkarları doğrultusunda biçimlendirilm'esine şaşmamak gerekir.

KAYNAKLAR

1. Küçük, Yalçın; «Planlama, Kalkınma ve Türkiye»- Gerçek Yayınevi, İstanbul, 1972, s. 31-32.
2. Pekin, Hüseyin; «Türkiye'nin Ekonomik Gelişmesi ile Elektrik Enerjisi Üretimi Arasındaki Bağlantı, T. E. Mühendisliği Teknik Kongre Tebliği s. 153.
3. Türkiye I. İstisari Enerji Kongresine Ait Raporlar, Konuşmalar Alman, Kararlar; Bayındırlık Vekâleti, Şirket ve Müesseseler Reisliği, Ankara 1953, s. 17.
4. Thornburg. : «Türkiye Nasıl Yükselir?» s. 127.
5. Devir, 1973, S. 16, s. 30.
6. Timur, Taner; «Türk Devrimi ve Sonrası, 1919-1946», Doğan Yayınevi, Ankara 1971, s. 168-169.
7. Elektrik Mühendisliği, C. 9, s. 97.
8. Menderes, Adnan; Mart 1972'deki demeci.
9. Güçeri, Şinasi; «Elektrik Makinalar, Cihaz ve Malzemeleri İmalat Sanayii», Tarih Yayınevi, s. 5.
10. Devir, 1973, S. 6, s. 11.
11. İstanbul Ticaret Odası Raporu; Cumhuriyet Gazetesi, 19.4.1969.
12. YTP Kongresi; Yeni Gazete, 26.5.1969.
13. Abdülehad Nuri; «Türkiye Seyr-i Sefain idaresi Tarihçesi», s. 15.
14. Meclis-i Mebusan Zabıt Ceridesi, 2.6.1877, 41. Oturum.
15. Okçun, A. G.; «Abadan'a Armağan», SBF, Ankara 1969.
16. Tümer, H; Türkiye'nin Ekonomik Gelişmesi ve Yabancı Sermaye», İstanbul Ticaret Odası Dergisi, Ocak 1964, s. 57-58.
17. Şirketler Arası Birleşme ve İşbirliği (Konsantrasyon) Hareketleri İktisadi Kalkınma Vakfı Yayınlan Tablo 20, 21, 29, 35.
18. Baysal I. ve Göker, A.; «Sanayileşmenin Neresindeyiz, Neden?» Ankara 1973, s. 13.
19. Kazgan, Gülten; «İmalat Sanayimde Yapısal Değişme; Türkiye'nin İktisadî Gelişme Meseleleri», İstanbul 1971, C. 1.

20. Özfirat, N. ve Dinçerler, V.; «Türk îmalat Sanayiinin Yapısı ve Etkinliđi, DPT, Nisan 1969.
21. Özmen, Selahattin; «Türkiye'de ve Dünyada iktisadi Devlet Teşekkülleri», DPT, s. 94.
1. 15. Kuruluş Yılında TPAO, Ankara, 1969.
2. Türkiye Genel Enerji Raporu, Ankara, 1968.
3. Marjinal Maliyet Teorisi ve Fiyat Politikası, Doç. Dr. D. Sağlam, Ankara, 1971.
4. 1972 Programı, Başbakanlık-DPT, Ankara, 1972.
5. Türkiye II. Genel Enerji Kong. Tutanađı, Ankara, 1968.
6. iktisadi Rapor, TPO, SO ve Ticaret Borsaları Birliđi, Ankara, 1972,
7. Türkiye Ekonomi Bibliyografyası, ODTÜ-İİF, Ankara, 1972.
8. Türkiye istatistik Yıllığı 1968, DİE, Ankara, 1970.
9. 1970 Yık Program ve Gerekçesi, Enerji ve Tabii Kaynaklar Bakanlığı, Ankara, 1970.
10. 1971 Yılı Program ve Gerekçesi, Enerji ve Tabii Kaynaklar Bakanlığı, Ankara, 1971.
11. İngiliz Gizli Belgeleriyle Türkiye, E. Ulubelen, ist. 1967.
12. 1971 Yılı Program ve icra Plânı, Başbakanlık-DPT, Ankara 1971.
13. Genel Nüfus Sayımı 1970, DİE, Ankara, 1972.
14. Türkiye'nin Düzeni, D. Avcıođlu, Ankara, 1969.
15. Türkiye Ekonomisi, Dr. Haluk Çiliov, istanbul, 1965.
16. Yıllık Durum Bülteni, 1968, EİE, Ankara, 1968.
17. Aylık istatistik Bülteni, Eylül, Ağustos 1970, DiE, 1970.
18. II. Beş Yıllık Kakınma Plânı, Ankara, 1973,
19. Türkiye'de Elektrik Enerjisi Durumu, Kasım-Arahk, 1959, Coşkun Şahin,
20. Elektrik Sektörü, DPT, Ankara, 1967.
21. Sermayenin Şirketlerdeki Hareketi, istanbul, 1929.
22. Türk Anayasa Metinleri Tazminattan Bugüne Kadar, A. Şeref Gözübüyük, SBF, Ankara, 1957.